

*Tusor Péter*LIPPAY GYÖRGY A RÓMAI REZIDENCIA
KONGREGÁCIÓ ELŐTT (1638–1642)In memoriam Péter Katalin¹

Lippay György veszprémi (1633–1637), majd egri (1637–1642) püspök, esztergomi érsek (1642–1666) a 17. századi magyar katolicizmus és politika meghatározó alakja. Mint ilyen, a kora újkori Habsburg Birodalom egyik exponense. Magyarországi tekintélye élete utolsó éveiben hírneves elődjével és mentorával, Pázmány Péterével (1616–1637) vetekedett. Lippay fenntartotta, bővítette alapításait, irányította a trienti katolicizmus fokozatos térhódítását, és elődje nyomdokaiban járva elszántan védelmezte a magyar rendi és egyházi jogokat, hagyományokat, nemcsak a bécsi,² hanem olykor a pápai udvarral szemben is.³ Jelen tanulmány utóbbi tevékenységéhez kíván új adatokkal és szempontokkal szolgálni, valamint új távlatokat nyitni a magyar királyi főkegyúri jog eredete és kiterjedése köré rendeződő, a magyar–szentszéki kapcsolatokat a kora újkorban kiváltképp megterhelő viták mélyebb megismeréséhez és megértéséhez.

A korszak pápája, VIII. Orbán pontifikátusának (1623–1644) megítélése rendkívül összetett feladat. Általában „a katolikus felekezetszervezés lendületvesztése”, a „merev, kánonjogi szemlélet eluralkodása”, „vallás és politika erőteljes interferenciája”, sőt a „(geo)politikai, dinasztikus érdekek érvényesülése az egyháziak rovására” állítások jellemzik a korszakot a nemzetközi szakirodalomban. Mindezt az a történelmi tézis ellenpontozza, miszerint a költői vénával megáldott Barberini-pápa meghatározó törekvése volt, hogy a „vallási tartalmaknak megfelelő formát biztosítson” a barokk Róma terebélyesedő pompájának világában.⁴ Az alábbiakban bemutatásra kerülő eseményeket, jelenségeket mindezek ismeretében kell szemlélnünk.

¹ Mint oly sokan, történelmi pályámon én is sokat köszönhetek Péter Katalinnak a támogatásáért, tanácsaiért, biztatásáért és kritikájáért, s mindenkifelett a szeretetéért. Emlékének ajánlom e tanulmányt.

² Például *Tusor Péter*: Nemzeti zsinat, 1648. Katolikus rendi autonómiaökörvés a kora újkori Magyarországon. In: Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században. Szerk. Balogh Margit – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. (Seriá Historiae Dioecesis Quinqueeccliesiensis 10.) Bp.–Pécs 2014. 69–130.; *Uő*: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664). Történelmi Szemle 57. (2015) 219–250.

³ A tanulmány a magyar–szentszéki kapcsolatok 1630-as évek végi izgalmas történetébe fűz új szálát. Vö. *Tusor Péter*: Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia. Századok 134. (2000) 431–457.; *Uő*: A magyar egyházi elit és Róma kapcsolatainak ismeretlen fejezetei (1607–1685). Doktori (PhD) értekezés. ELTE 2000. 181–201. (<https://bit.ly/2ZaXZYf>, letöltés 2020. máj. 10.)

⁴ További irodalommal lásd *Tusor Péter*: A barokk pápaság 1600–1700. Bp. 2004. 40–54., 201–204., 229–230., 241. E képet az újabb kutatások inkább plasztikusabbá tették, mintsem módosították:

A Rezidencia Kongregáció

A Kongregáció alapítása és feladatköre

A *Sacra Congregatio de Residentia Episcoporum* alapítása és kezdeti működése nem cáfol rá a pápa tevékenységének megítélésére tett iménti megállapításokra. VIII. Orbán 1635. március 20-án hozta létre, az általa korábban, 1634. december 12-án kiadott *Sancta Synodus Tridentina* kezdetű bulla rendelkezéseinek hathatós betartására.⁵ Formailag a Trienti Zsinat határozatainak végrehajtását felügyelő, azokat értelmező Zsinati Kongregáción belül felállított részkongregáció (*Congregazione particolare*) volt.⁶ Iratanyagát e kuriális dikasztérium archívuma őrzi (*Regesta super residentia Episcoporum*).⁷ Mindenkori prefektusaként Róma bíboros vikáriusa állt az élén.⁸ A Kongregáció döntéseit (*decisio*), határozatait (*decretum*), leveleit (*litterae*) ő írta alá. Hivatából tagja volt a datárius, az Apostoli Kamara auditora, a Püspöki és Szerzetesi Kongregáció, valamint a Zsinati Kongregáció titkára. Utóbbi a tényleges titkári feladatokat is ellátta.⁹

Offices et papauté (XIVe–XVIIe siècle). Charges, hommes, destines. Ed. Armand Jamme – Olivier Poncet. (Collection de l'École française de Rome [CÉFR] 334.) Rome 2005.; Kaiserhof – Papsthof (16.–18. Jahrhundert). Hrsg. Richard Bösel – Grete Klingenstein – Alexander Koller. (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom 12.) Rome 2006.; „Rome, l'unique objet de mon ressentiment”. Regards critiques sur la papauté. Ed. Philippe Levillain. (Collection de l'École française de Rome [CÉFR] 453.) Rome 2011.; *Olivier Poncet*: La France et le pouvoir pontifical (1595–1661). L'esprit des institutions. (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 347.) Rome 2011.; *Alexander Koller*: Imperator und Pontifex. Forschungen zum Verhältnis von Kaiserhof und römischer Kurie im Zeitalter der Konfessionalisierung (1555–1648). (Geschichte in der Epoche Karls V. 13.) Münster 2012.; Papato e Impero nel pontificato di Urbano VIII (1623–1644). Ed. Irene Fosi – Alexander Koller. (Collectanea Archivi Vaticani 89.) Città del Vaticano 2013.

⁵ Kiadása: Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanum Pontificium I–XXIV. Ed. Aloysius Tomasetti. Torino 1857–1872. XVI. 457–462.

⁶ A Kongregációról egyetlen érdemi publikációt ismerünk: *Agostino Lauro*: La Curia Romana e la residenza dei vescovi. In: La società religiosa nell'età moderna. Atti del convegno studi di storia sociale e religiosa Capaccio-Paestum, 18–21 maggio 1972. Napoli 1973. 869–883. Régebből lásd *Gaetano Moroni*: Congregazione della Residenza de' Vescovi, Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica XVI. Venezia 1842. 260–264. Az egyéb kézikönyvek, lexikonok nem adnak érdemi tájékoztatást e kuriális dikasztériumról. Működésébe XIV. Benedek lehelt új életet 1746-ban (Ad universae Christianae reipublicae), majd szerepét a Zsinati Kongregáció több feladatával együtt a Konzisztoriális Kongregáció vette át az 1908-as Kúria-reform alkalmával (Sapienti consilio). *Niccolò del Re*: La Curia Romana. Lineamenti storico-giuridici. Città del Vaticano 1970. 372–374.

⁷ A Vatikáni Titkos Levéltár fondjai sorában 1908-ig, amikor is X. Pius kuriális reformja megszüntette az intézményt, összesen hat regesztakötet maradt fenn, alig pár év lakúnával. Lásd a levéltár 1173. sz. indexét. Vö. Indice dei Fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca dell'Archivio Segreto Vaticano. Città del Vaticano 2014. 37–38.

⁸ A korszakban Marzio Ginetti bíboros (1629–1671) a római vikárius gyakori diplomáciai küldetése miatt 1636–1640 között provikáriusként az idősebb Antonio Barberini bíborost helyettesítette, és ő elnökölt a Residencia Kongregáció ülésein is.

⁹ Az ügymenetre és a tagokra lásd *Lauro, A.*: La Curia Romana e la residenza dei vescovi. i. m. 871.

A rezidencia, vagyis a tényleges, lelkipásztori feladatokkal összekötött egyházi javadalom birtokosai – jellemzően a megyés püspökök – helyben tartózkodásának kérdése a Trienti Zsinat (1545–1563) és a tridentínus reform egyik központi témájának számított, és heves, fordulatos és elhúzódó viták övezték. Teoretikusan az a probléma állt a középpontban, hogy a kötelezettség isteni jogon alapszik-e, avagy csupán kánonjogi előírás? Jelentősége azonban az elméleti megfontolásokon messze túlmutatott. Amennyiben ugyanis a kötelezettség alapja a *ius divinum*, senki sem adhat alóla általános felmentést, még a pápa sem. A Péterutód is csupán ideiglenesen és különösen méltányolandó esetben diszpenzálhat alóla. Annak a középkori gyakorlatnak tehát, hogy az egyházi beneficiáriusok a Kúriánál, uralkodói udvarokban építik karrierjüket, az isteni jog érvényesülése esetén véget kellett érnie. Sőt, ezáltal a javadalmak halmozásának a korábbi zsinatok tiltásai ellenére népszerű gyakorlata is komoly veszélybe került. Nem csoda, hogy a rezidencia kérdése lett a választóvonal a gyökeres reform hívei és ellenzői között. Köztudott, hogy a Zsinat két határozatban is a kötelezettség isteni eredete mellett foglalt állást (*sess. VI, c. 1 de ref.* és *sess. XXIII, c. 1 de ref.*). A döntés a hívek között tartózkodó, egyházmegyéjüket vizitáló, zsinatokat tartó, templomokat építő, szemináriumokat, plébániákat alapító, régi és új szerzetesrendeket patronáló püspökgenerációk sorát eredményezte. A „trienti püspök-ideál” létrejötté a kora újkori katolikus konfesszionalizáció kulcsmozzanata lett.¹⁰

Amikor tehát VIII. Orbán 1634. decemberi, címadó szavaiban a Zsinatot említő bullájával az eltelt 70 év alatt tapasztalt „tökéletlenségeket” szándékozott kiküszöbölni, lépését akár a tridentínus reformlendület fenntartására irányuló kísérletnek is tarthatjuk. Sőt, a szándék komolyságát mindennél jobban mutatja, hogy nem az ilyesfajta ügyekben egyébiránt teljesen kompetens Zsinati Kongregáció eljárásainak szigorítását látta célravezetőnek, hanem a hagyományos kuriális reformgondolat jegyében egy új intézményt¹¹ hozott létre a probléma kezelésére. A rezidencia-kérdés különlegességét tovább fokozza, hogy VIII. Orbán 1626-ban már életre hívott egy új dikasztériumot, a *Congregatio super Immunitate et Iurisdictione Ecclesiasticá*t, amely elvileg az idevágó ügyekben is eljárhatott volna.¹² Tovább árnyalja a képet, hogy az első számonkérések meghatározóan délitáliei, spanyol fennhatóságú püspökök ellen indultak. Az első alkalommal 1635.

¹⁰ A zsinatra és a trienti programra legújabban lásd *John W. O'Malley: Trent. What Happened at the Council.* Cambridge, MA 2013. (Régebbi irodalomra lásd *Tusor P.: A barokk pápaság* i. m. 15–20., 264–267.)

¹¹ Pontosabban, miként fentebb is említjük, a Zsinati Kongregáción belül, ahová a probléma creden-dően tartozott, állított fel úgynevezett „*Congregatio particularis*”-t.

¹² *Lauro, A.: La Curia Romana e la residenza dei vescovi.* i. m. 367–370.; *Georg Lutz: Urbano VIII.* Enciclopedia dei Papi. III: Innocenzo VIII. – Giovanni Paolo II. Rome 2000. 298–321., 308–309.

március 28-án összeülő kongregáció Capaccio e Tricarico püspökeinek nápolyi tartózkodását korlátozta 20-20 napra. Május 30-án a Barberini-pápa *motu proprio*t intézett Nicola Herrera nápolyi nunciushoz, amelyben felszólította, hogy intézkedjen az egyházaiktól szabálytalanul távol tartózkodókkal szemben. A pápai irat a „rezidencia-bulla” első általános végrehajtási dokumentuma.¹³ A Rezidencia Kongregáció 1635. október 16-án hasonló tartalmú körlevelet intézett a szentszéki diplomáciai képviselők vezetőihez.¹⁴ Első körben tehát a nunciosok feladata volt a szabálytalanságok feltárása. Az Örök Városban újonnan felállított kongregáció elé a „renitensek”, illetve a helyzetüket kánonjogilag rendezni kívánók, azaz ideiglenes felmentést kérők ügyei kerültek.

A spanyol korona ellenvetései

A spanyol udvar a lehető legkorábban tiltakozott a szigorítások ellen. Erről a madridi nuncius 1635. április 1-jei titkosított jelentésében számolt be a pápai Államtitkárságnak. Az Államtitkárság a Rezidencia Kongregáció tagjait bízta meg a válasz elkészítésével, mellyel az új kuriális hatóság, nyilvánvalóan szakértői segítséggel, május 3-án készült el. A spanyol állami kifogások ellenében a Szentszék álláspontját akár szimbolikusan is tekinthető 12 pontban foglalták össze, védelmezték a Kúriában:

1. A *Sancta Synodus Tridentina* pápai bulla nem sérti a természetjogot (*ius naturale*), mivel továbbra is figyelembe veszi a betegség általi akadályoztatást, illetve néhány más, jól körül határolt esetben előálló szükségletet. Megszünteti viszont a világi uralkodók befolyását ebben a kérdésben, tekintve, hogy a rezideálás kötelezettsége *est de iure divino*, és e tekintetben mindenben kizárólag a pápának van *auctoritasa*, a világi fejedelmeknek nincsen.

2. Az isteni jognak a pápa sem „derogálhat” (azaz teljes körű vagy hosszabb időre szóló felmentést ő sem adhat).

3. A Zsinat által meghagyott lehetőség, miszerint „*aequa ex causa*” évi három hónap távollét megengedhető, továbbra is fennáll. (Igaz, a bulla ilyenkor is előírta a pápai engedély kérését.)

4. Az, hogy a katolikus király a Zsinat protektora volt, nem emeli őt a püspökök fölé, és nem ad neki alapot arra, hogy felülbírálja a pápai rendelkezéseket.

¹³ *Lauro, A.*: La Curia Romana e la residenza dei vescovi. i. m. 871–872.

¹⁴ Archivio Segreto Vaticano (a továbbiakban: ASV), Congregazioni Romane, Concilio, Regesta Litterarum super Residentia (a továbbiakban: Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid.), vol. 1 (1635–1655), fol. 13rv. A címzettek a francia, spanyol, császári, kölni, velencei, nápolyi, portugál, lengyel, firenzei és luzerni nunciosok voltak.

5. A címzetes püspökök uralkodói kinevezését (*electio*) ugyan nem tiltják a pápák, ám annak csak súlyos okokból és ritkán szabad végbe mennie.

6. A Zsinat és a korábbi egyházfői rendelkezéseket megújító bulla alapján egy püspök sem hagyhatja el székhelyét a pápa engedélye nélkül, még akkor sem, ha uralkodók követeiként szolgálnak, netalán követi cím nélkül képviselik császárok és királyok érdekeit.

7. Az igaz, hogy a *Tridentinum Sess. XIV, cap. I.* azt ajánlja, hogy a bíborosok soraiban az összes nemzet képviseltesse magát, ugyanakkor nem köti meg a pápa kezét, hogy valamely nemzetből többet válasszon.

8. Az Apostoli Szék szolgálata világiak és nem egyháziak által idegen lenne a szent kánonok és zsinatok szellemétől, a kuriális hagyományoktól.

9. A bulla előírásait nem kell mérsékelni, a távoli országok és az Indiák sajátosságait megfelelő fakultások megadásával kezelni lehet.

10. Mivel a metropolita-érsekek a Kúria sürgetésére sem jelentik az előírt határidőn belül (*infra tres menses*) szuffraganeusaik esetleges távollétét székhelyükről, a Szentszék magára vállalta ezek felderítését.

11. A metropolitai jogokra való hivatkozással tehát nem lehet akadályozni a bulla végrehajtását, hanem római kihirdetésének időpontjától meg kell kezdeni alkalmazását.

12. A világi uralkodók azon törekvései, hogy a püspököket szolgálatukba hívják és állítsák, teljesen ellentétes a szent kánonokkal, ha egyházmegyéikhez nem tartoznak feudumok, és nem a hűbéresi jelleggel kapcsolatos dolgokról van szó.

A madridi nunciatúra 1635. április 1-jei jelentése és a benne összefoglalt spanyol kifogások szövegszerűen ugyan nem ismertek, az itt felsorolt római válaszérvekből mégis többé-kevésbé világosan kihámozhatók a madridi Államtanács vélhetően ugyancsak 12 pontba foglalt kifogásai. Az 1–3. pont magáért beszél, Huig de Groot nézeteinek megjelenése a spanyol és a pápai udvar kommunikációjában világosan jelzi állam és egyház, a Szentszék és a katolikus monarchiák viszonyában bekövetkezett „klímaváltozást”.¹⁵ A természetjogra épülő szekularizált államjogi megfontolásokat a korábbi századok hagyományait az abszolutista állami befolyás érdekében felhasználni szándékozó hivatkozások követték spanyol részről: a katolikus király zsinati protektorságának, patronátusának, főpapok uralkodói képviseletben végzett diplomáciai szolgálatának felelőtlensége (4–6.). A 7. pont nyilvánvalóan több spanyol kuriális bíborost követelhetett. A 8. minden bizonnyal a Kúria tagjait célozta meg és javasolta őket

¹⁵ Erre újabban lásd *Heinz Schilling*: La politica del papato e la formazione degli stati territoriali in Europa nell'età della confessionalizzazione. In: *Papato e Impero* i. m. 1–16.; *Alfred Kohler*: Il papato e la Casa d'Austria all'epoca della confessionalizzazione. In: *Papato e Impero* i. m. 17–30.

világira cserélni, nem kevés malíciával. A prelátusok megélhetését kisebb, legtöbbször lelkipásztori kötelezettségekkel járó javadalmak sora biztosította. Halmozásuk, ellátásuk helyettes útján, vagy nagyobb javadalmak esetében a *resignatio in favorem* (járadék fejében lemondás kedvezményezett javára) továbbra is általános gyakorlat maradt,¹⁶ és valóban: ezekről a szigorító bulla is nagyvonalúan elfeledkezik. A 9–11. pontok kánonjogi kifogások voltak. Akár a metropoliták szuffraganeusaik feletti ellenőrzési jogának, akár azon ellentmondásnak a kikövetkeztethető említése, miszerint egy, például a perui Limából *ad limina* látogatásra az Örök Városba érkező püspök szükségképpen tovább maradt távol székvárosától a megengedettnél (*ez ad limina* látogatás esetén maximum 7 hónap volt),¹⁷ mindegyik az egyházjog alkalmazásának belső ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. Az utolsó, 12. pontban a kora újkori premodern spanyol állam a püspökökre minden jel szerint magas rangú tisztviselőként tekintett. A határozott kúriai tiltakozás ez ellen a – majd a jozefinizmusban kicsúcsosodó – szemlélet ellen figyelemreméltó.

Abszolutizmus és katolicizmus problematikáját a történeti köztudatban leginkább XIV. Lajos gallikanizmusa, majd pedig a tereziánus és jozefinista egyházpolitika képviseli. Láthatjuk azonban, hogy a kérdés feketén-fehéren először hispán viszonylatban jelentkezik. A spanyol nagyhatalmi lét lehanyaglásával ez a feszültségalmaz ugyanakkor viszonylag hamar kikerült a történelem fő áramából. A Rezidencia Kongregáció alapításával foglalkozó 12 pont elemzéséből is szembeötlő, rendszerszintű hasonlóságok bemutatására itt nincsen terünk, ezért csak a legfontosabb különbségre hívjuk fel a figyelmet. Arra, hogy ezt a küzdelmet a pápaság mind vallási-morális, mind pedig geopolitikai értelemben sokkal erősebb hatalmi pozícióból folytatja, mint a későbbiekben.¹⁸

Püspöki rezideálás és pápai politika

A rezidencia-bulla lelkipásztori haszna tagadhatatlan. A pásztor tartózkodjon nyája mellett. Ám megszületésének módja, körülményei és konkrét céljai egyértelműen az európai hatalmi politika összefüggésében értelmezhetők. Pasztorális megfontolásokból egy-két vagy akár három évtizeddel korábban is publikálni lehetett volna már a *Camera Apostolica* nyomdájának útján. Tényleges genezise a spanyol követ,

¹⁶ A különféle technikákról lásd *Tisor P.*: A barokk pápaság i. m. 124–125.

¹⁷ A bulla publikálása 1635. január 16-án szerepel Harrach bíboros naplójában, aki külön kiemeli az *ad limina* látogatás 7 hónapját. *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667) I–VII.* Hrsg. Katrin Keller – Alessandro Catalano. Wien–Köln–Weimar 2010. II. Diarium 1629–1646. 115.

¹⁸ Az 1630-as (és 1640-es) spanyol hatalmi viszonyokra és a Szentszékhez fűződő viszonyra további irodalommal legújabbán lásd *Tibor Monostori*: Saavedra Fajardo and the Myth of Ingenious Habsburg Diplomacy. A New Political Biography and Sourcebook (1637–1646). La Coruña 2019.

Borgia-bíboros 1632. márciusi, a Barberini-pápa franciabarát politikája elleni konzisztóriumai protestációjában gyökerezik.¹⁹ Várható megszületésének első érdemi említése Pázmány Péter Habsburg-követként Rómába történő visszatérésének megakadályozása kapcsán ismert. A kortársak VIII. Orbán Habsburg-barát római ellenzékének „lefejezését” látták a bullában, és így látja ezt a nemzetközi irodalom is.²⁰ Hasonlóan Pázmány római prelátus ágenséhez, Cornelius Heinrich Motmann Rota-auditorhoz, aki megbízóját azonnal, részben titkosított jelentésben informálta a bulla megszületéséről, melynek nyomtatott példányát is megküldte Nagyszombatba.²¹ A kúriai ellenzék hangadói, mindenekelőtt Gaspare Borgia bíboros püspöki rezidenciájukra parancsolása – illetve Pázmány Magyarországon tartása – mellett a bullát leginkább Itália területén hajtották végre. Az Appenini-félsziget határain túl VIII. Orbán politikailag ugyanis egyre kevésbé volt érdekelt. A „hegyeken túlról” alig pár ügyről maradtak meg bejegyzések a Rezidencia Kongregáció aktáiban.²²

E nem itáliai adatok közül a legtöbb éppen Lippay György egri püspökre vonatkozik.

A Pázmány-örökös Lippay és a rezidenciaügy kezdetei (1638. január – június)

Lippay személye a nunciusi jelentésekben

Lippay alighanem az egri egyházmegye egyetlen olyan ordináriusa volt, aki sosem akart Eger főpásztora lenni. A pápai diplomácia információi szerint Pázmány halála után a bíboros végakarata ellenére megkísérelte, hogy azonnal örökébe

¹⁹ A Borgjiával és protestálásával foglalkozó újabb irodalmat és főbb megállapításait lásd *Rotraud Becker – Péter Tusor: „Negozio del S.r Cardinal Pázmány”. Péter Pázmány’s Imperial Embassy to Rome in 1632 (With Unpublished Vatican Documents). (Collectanea Vaticana Hungariae [CVH II/7]) Bp.–Rome 2019. Vö. Maria Antonietta Visceglia: La Roma Dei Papi: La Corte E La Politica Internazionale. (Secoli XV–XVII.) Roma 2018. 186–189.*

²⁰ *Péter Tusor: Le origini della bolla “Sancta Synodus Tridentina”. In: La Dinastía de los Austria: Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio. Ed. José Martínez Millán – Rubén González Cuerva. (Colección “La Corte en Europa” Temas 5.) Madrid 2011. 205–227. és a 19. jegyzetben idézett irodalom.*

²¹ *Tusor Péter: Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa. C.H. Motmann „Residente d’Ungheria”. (A római magyar agenzia történetéhez) Hadtörténelmi Közlemények 116. (2003) 535–581.; Üő: Un »residente d’Ungheria« a Roma nel Seicento. (C.H. Motmann uditore di Rota, agente del cardinale Pázmány). Nova Corvina. Rivista di Italianistica 13. (2002) 8–21.*

²² Például a villers-i ciszter apát kapott felmentést, hogy részt vehessen a brüsszeli parlament ülésén; továbbá az antwerpeni és gantes-i püspökről maradt fenn bejegyzés. *Lauro, A.: La Curia Romana e la residenza dei vescovi. i. m. 879. (a kongregációs regisztrumok első kötete alapján). A második kötet által felölelt, 1657–1668 közötti időszakból szintén alig találunk nem itáliai esetet (Passau, Gniezno). ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid., vol. 2. passim.*

lépjen. Fiatalkora, szép számú ellenségei – köztük az ország nádora, Esterházy Miklós – és a kijelölt közvetlen érsek-utód, Lósy Imre (1637–1642) megakadályozták abban, hogy már 1637-ben elfoglalja a prímási széket.²³ Lippayt azután, hogy megkapta az 1635. március 12-én kelt királyi prokancellári behívót, majd miután Sennyey István halálát²⁴ követően augusztus végén átvette az udvari magyar kancellária irányítását, csupán elvétve találjuk meg a veszprémi püspökök sümegi székhelyén.²⁵ Az ideiglenes egri rezidenciára, Jászóra 1637. május 14-ei egri püspöki kinevezése²⁶ után, 1638 nyarán jutott el első ízben.²⁷

Személye Pázmány halálát követően egyre gyakrabban tűnik fel Malatesta Baglioni bécsi nuncius (1634–1639) jelentéseiben. Mint Pázmány végrendeletének végrehajtójával a szentszéki diplomata vele tárgyalt a bíboros hagyatékából a kánonjog szerint a pápai ceremonáriusoknak járó összeg megfizetéséről.²⁸ Míg a nuncius, aki a bíboros halálától a magyar–szentszéki kapcsolatok érdemi javulását várta és az új prímást, Lósy Imrét méltónak találta tisztére,²⁹ Lippayt mindenben Pázmány

²³ *Tisor Péter*: Lippay IV. György (1642–1666). In: *Esztergomi érsekek (1001–2003)*. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 296–303.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Magyar Királyi Kancellária, Magyar Kancelláriai Levéltár, Conceptus Expeditionum (a továbbiakban: A 35) nr. 105/1635.; MNL OL Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (a továbbiakban: MKA) E 683 Libri dignitariorum, vol. 3, fol. 103. Lásd még *Payr Sándor*: Draskovich György győri püspök, a soproni jezsuita collegium alapítója. *Protestáns Szemle* 16. (1904) 77–92. és 153–163., 83–85. és 89–90.; *Szabady Béla*: Draskovich György püspök élete és kora. 1599–1650. In: *A soproni katolikus főgimnázium értesítője*. Sopron 1936. 14–115., különösen: 41–43. Vö. *Kádár Zsófia*: A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1636–1640). *Dobronoki György SJ superiorisága I–II*. *Soproni Szemle* 65. (2011) 381–403. és 66. (2012) 54–70.

²⁵ Prokancellári behívóját követően még április 13-án is Sümegen találjuk, egri püspöki kinevezéséig kelt főúri levelei egy kivétellel (Sümeg, 1636. nov. 16.) Bécsben, Regensburgban, illetve Kismartonban keltek. *Tisor Péter*: „Irom kegyelmednek, mint igaz magyar, igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi, egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). (*Collectanea Studiorum et Textuum* [a továbbiakban: CST], I/1.) Bp. 2015. 2–3., 4–17. számú dok. Emellett a húsvéti időszakban is Sümegen tartózkodott, és a korábban véltnél számottevőbb volt felekezetszervező tevékenysége a veszprémi egyházmegyében. Vö. *Uő*: Veszprémi püspökök proszopográfiai/proszopológiai forrásai a vatikáni levéltárban, 1629–1696. Széchényi György processzusainak kivonataival. In: *Erőgyűjtés és újrakezdés. A veszprémi egyházmegye története a 17. században*. Szerk. Karlinszky Balázs – Varga Tibor László. (A Veszprémi egyházmegye múltjából 33.) Veszprém 2019. 167–206., 177–179. 45–54. jegyz.

²⁶ MNL OL MKA E 229 Collationes Ecclesiasticae, vol. 1, fol. 384.

²⁷ A rendelkezésre álló adatok szerint. CST I/1, 30. és 36. sz.

²⁸ Malatesta Baglioni jelentése Francesco Barberininek. Bécs, 1637. okt. 17. *Biblioteca Apostolica Vaticana* (a továbbiakban: BAV), *Codices Barberiniani Latini* (a továbbiakban: Barb. Lat.) vol. 6985, fol. 111r. Szövege és további adatok: *Tisor Péter*: „Rationes, ob quas cancellarius Hungariae a residentia episcopali excusari merito debet” (1638). *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére I*. Szerk. Horn Ildikó et al. Bp. 2016. 333–347., valamint *Uő*: Pázmány, a jezsuita érsek. *Kinevezésének története 1615–1616. Mikropolitikai tanulmány*. (*Collectanea Vaticana Hungariae I/13*.) Bp.–Róma 2016. 181. 517. jegyz.

²⁹ Malatesta Baglioni jelentése Francesco Barberininek (ciffre). Bécs, 1637. aug. 15. BAV Barb. Lat. vol. 7002. fol. 124r. Szövegét lásd *Tisor P.*: *A magyar egyházi elit és Róma i. m. 179. 835. jegyz.*, valamint Bécs, 1637. ápr. 25. BAV Barb. Lat. vol. 6984. fol. 104v.

örökösének és hozzá hasonlónak tartotta. „Igen gögös és büszke, és igazán ugyanaz a természete, mint Pázmány bíborosnak, akinek a kreatúrája” (*il qual è huomo molto superbo et affiero, e veramente della medesima natura del cardinale Pazman, del qual' è creatura*) – írta róla.³⁰ Könnyen adódik a feltételezés, miszerint a püspök-kancellár Rezidencia Kongregáció elé idézése egyenes folytatása a bíboros-patrónusa elleni kúriai lépéseknek. Ahogyan az 1632. évi viharos követsége után Pázmányra a franciabarát pápai politika egyik fő ellenlábasaként és a Barberini-ház „hálátlan kreatúrájaként” tekintettek az Apostoli Palotában, és ahogyan a rezidencia-bulla megszületésében szerepet játszott római visszatérésének megakadályozása,³¹ ugyanúgy halálát követően – szellemi örököséként – Lippay vált a pápai diplomácia cél-táblájává. Ezt a feltételezést megerősíteni látszik az is, hogy a Pázmány által – már csak jezsuitasága okán is hosszas tétovázás után – a harmincas évek derekán rendszerezett, a megelőző két évszázad alapjain nyugvó magyar államegyházi ideológia fő és következetes képviselője az egri püspök és királyi kancellár lett.³²

A képlet azonban nem ilyen egyszerű. Mint fentebb láthattuk, a politikai célok valójában itáliai vonatkozásának, illetve az európai nagypolitikával való összefüggésének ismeretében tapinthatók ki a *Sancta Synodus Tridentina* megszületésében és végrehajtásában. Az egri püspök személye, legyen bár magyar kancellárként a bécsi császári királyi udvar befolyásos – második vonalbeli – embere, ebben az összefüggésben aligha lehetett érintett. Lippayt Malatesta Baglioni bécsi pápai nuncius saját későbbi bevallása szerint ugyan feljelentette Rómában a rezidencia-kötelezettség elmulasztása miatt,³³ azt azonban nem tudjuk, hogy mikor történt – ha egyáltalán hihetünk a pápai követnek. Hatása mindenesetre nem lett az ügynek. Tulajdonképpen 1635 őszétől bármikor megtörténhetett, hiszen – láthattuk – a nunciustoknak ekkortól kellett jelenteniük az efféle „kötelezettség-szegéseket”, Lippay pedig épp ekkortájt kezdte meg folyamatos udvari szolgálatát Bécsben. A nuncius feljelentésének nincsen nyoma, és hosszú évekig semmi sem utal rá, hogy a püspök-kancellárt bárki is komolyan háborgatta volna ezzel a kérdéssel. Könnyen lehet, hogy a pápai diplomata az események után loholva csupán mentegetőzősképpen írta (utólag, 1638. január végén), hogy eleget tett ez irányú

³⁰ Malatesta Baglioni titkosított jelentése Francesco Barberininek (ciffre), Pozsony, 1638. jan. 8. BAV Barb. Lat. vol. 7005. fol. 24v. (Lásd még 48. és 50. jegyz.)

³¹ A magyar bíboros római visszatérése körüli tervezetésekre fontos információval szolgál Ernst Adalbert Harrach korábbi vizsgálataink során még nem hasznosíthatott naplója. Lásd *Die Diarien und Tagzettel* i. m. II. 89.

³² Vö. *Tusor P.*: Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia i. m. – Igen szemléletes példa továbbá a jelen ügyben keletkezett, alább ismertetendő „Rationes...” kezdetű emlékirata. Kiadva *Tusor P.*: *Rationes, ob quas cancellarius* i. m. 345–347.

³³ Malatesta Baglioni – témánk szempontjából kiemelt fontosságú – titkosított jelentése (annak utolsó mondata) Francesco Barberininek, Pozsony, 1638. jan. 29. BAV Barb. Lat. vol. 7005. fol. 104rv. A jelentés további részleteit lásd még 35. és 52. jegyz.

kötelezettségének, és ekkor is főként arról beszél, mint látni fogjuk, hogy inkább a bullák megszerzésének elmaradását kifogásolta. Malatesta Baglioni nuncius elődeihez hasonlóan alighanem a bécsi udvar szokványos kellékének tekinthette a magyar püspök-kancellár jelenlétét.

A nuncius jelentései az 1637–1638. évi diétáról. Véletlen pápai figyelem?
(Az első kongregációs dekrétum, 1638. január 9.)

Amennyire az a viszonylagos bőségük ellenére sem hiánytalanul fennmaradt forrásokból kihámozható, arról lehetett inkább szó, hogy VIII. Orbán és környezete maga figyelt fel a problémára és rendelte el, ha nem is *motu proprio*val, de saját indíttatásból a kérdés rendezését. Az ügy nyitányát a Rezidencia Kongregáció 1638. január 9-én kelt aktája jelenti. Eszerint ugyanis: miután az országgyűlés befejeződött, a nuncius ne szűnjön buzgólkodni azon, hogy a győri és az egri püspök visszatérjen székhelyére, intve őket pásztori feladataikra. A Kongregáció egyúttal megdicsérte Malatestát, hogy figyelmeztette a két főpapot bulláik megszerzésének szükségességére, és jelentést várt a fejleményekről.³⁴ Feltűnő, hogy az akta a nunciust csupán a bullák ügye miatt méltatja, továbbá, hogy a felszólítás a székhelyre történő visszatérésre nemcsak a kancellár Lippayra, hanem Draskovich György győri püspökre (1635–1650) is vonatkozik.

Ráadásul az ügy nemcsak a szentszéki bürokrácia és diplomácia csatornáin indult el. Jelentőségéhez mérten teljesen szokatlan módon a rendelkezést, miszerint a két püspök térjen vissza székhelyére, a pápa személyes parancsaként a római császári követnek is tudatnia kellett Béccsel, valamint a magyar hierarchia fejével, Lósy Imre primással.³⁵ Erre Scipione Gonzaga (*Duca di Bozzolo*) császári követ (1634–1641) csakis magától VIII. Orbántól kaphatott felszólítást szokásos pénteki audienciáján.

Mi indokolhatja ezt a különös egyházfői figyelmet? Mielőtt elkezdenénk különféle összefüggéseket keresni a Barberini-korszak kétségkívül létező politikai prioritásai mentén,³⁶ helyezzük vizsgálatunk középpontjába a kongregációs aktában megjelenő 1637–1638. évi pozsonyi országgyűlést, melyen november 29-től III. Ferdinánd (1637–1657) személyesen is részt vett. Az esemény az új uralkodó

³⁴ Róma, 1638. jan. 9. ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid., vol. 1, fol. 57v.

³⁵ Ezt Baglioni 1638. január 29-ei, a 33. jegyzetben idézett titkosított jelentése említi. BAV Barb. Lat. vol. 7005. fol. 104rv.

³⁶ Teljes bizonyossággal nem zárhatjuk ki az esetleges kapcsolatot a Lippay ellen megindult kuriális eljárás és azon Habsburg törekvés között, amely állandósítani akarta a német jelenlétet a legfontosabb szentszéki kongregációban, a Sanctum Officiumban. Vö. Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 183. (1637. júl. 30.) és 215. (1637. szept. 18.).

magyarországi uralma stabilizációjának számított, és kiemelt nemzetközi figyelmet kapott, hiszen az udvarral együtt a külföldi követek is Magyarországra érkeztek, és rendszeresen beszámoltak uralkodóiknak az országgyűlés tárgyalásairól. A diéta egyik központi témája a valláskérdés volt, melynek reprezentatív sikere III. Ferdinánd hitvesének, a spanyol Habsburg Mária Annának magyar királynévá koronázása volt 1638. február 14-én.³⁷

Malatesta Baglioni nuncius szintén követte az udvari eseményeket, és hétről-hétre, olykor még gyakrabban jelentett a történetekről az Államtitkárságnak és Francesco Barberini bíboros neposnak (1623–1644).³⁸ E beszámolók sokszor csupán *avvisi* jellegű tudósítások, azonban gyakorta – leginkább titkosítva – a színpalak mögül informáló, izgalmas irományok. 1637. november 7-én a nuncius Esterházy Miklós nádorral (1625–1645) folytatott beszélgetéséről számolt be. A nádor kifejtette neki, hogy a protestánsok mindent elkövetnek érdekeik érvényesítésére, miközben Maximilian von Trauttmansdorf, a Titkos Tanács elnöke (1637–1650) szerint az uralkodó arra számít, hogy a katolikusok már többséget fognak alkotni. Esterházy óvott attól, hogy a diétán sok mindent megígérjenek a rendeknek, amiket azután nem tudnak vagy éppenséggel nem akarnak betartani.³⁹ Lósy Imre esztergomi érsek szintén biztosította Malatestát, hogy teljes mellszélességgel kiáll a diétán a vallás védelme mellett.⁴⁰ December 17-én a pápai diplomata arról ír, hogy Lippay ügyes taktikai húzással azt tanácsolta a protestánsoknak, vallási sérelmeik tárgyában kérjenek audienciát magától az uralkodótól, mely lépés megzavarta a követeket.⁴¹ December elejétől sorozatban érkező jelentéseihez a nuncius gyakran országgyűlési iratok, például az uralkodói proposíciók másolatát is mellékelte.⁴²

Vagy a Francesco Ceva által irányított Államtitkárságon, vagy Francesco Barberini bíboros neposnak a pápai diplomácia irányításában (1632–1634-től) meghatározó szerepet játszó magántitkárságán (*in proprio*) figyelhettek fel

³⁷ Pálffy Géza: A Szent Korona és a koronálada balesete 1638-ban. In: „Nem súlyed az emberiség...” Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Szerk. Jankovics József et al. Bp. 2007. 1431–1444., 1436.

³⁸ Beszámolói a diétáról: BAV Barb. Lat. vol. 6985–6986. passim (relazioni in piano és avvisi), vol. 7004–7005. (ciffre). Több, a megküldött országgyűlési irathoz kapcsolódó jelentés kiadását lásd *Tusor Péter*: A pápai Államtitkárság levelezése Magyarországgal I. (BAV Boncompagni–Ludovisi, Barberini Latini). Megjelenés előtt; Az országgyűlés vallásügyi tárgyalásainak eseménytörténete: *Zsilinszky Mihály*: Az 1637/38-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. (Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből XII/3.) Bp. 1885.

³⁹ Malatesta Baglioni jelentése Francesco Barberininek. Pozsony, 1637. nov. 7. BAV Barb. Lat., vol. 7004, fol. 10r.

⁴⁰ „Il nominato di Strigonia mi promise per la sua parte di assistere e fare ogni sforzo, perché le cose della religione più si aumentino, che ricevino pregiudizio.” Uo.

⁴¹ BAV Barb. Lat., vol. 7004, vol. 121r.

⁴² *Tusor P.*: A pápai Államtitkárság levelezése Magyarországgal i. m. 162., 163., 168., 172–174.

valószínűleg arra, hogy a katolikus párt három vezető, a hírekben rendre feltűnő főpapja: Lósy esztergomi érsek, Lippay egri és Draskovich győri püspök közül az utóbbi kettő az országgyűlésen politizálva híveitől huzamosan távol tartózkodik. Azt sem zárhatjuk ki, hogy a szóbeli referátumok alkalmával maga VIII. Orbán vette észre, hogy az elhúzódó diétán tartózkodó két főpap megszegte rezidenciakötelezettségét. Amin igazából nem kell meglepődnünk, hiszen – láthattuk – évek óta a rezideálás kérdése volt az egyik kiemelt pápai „drill” a Barberini-pontifikátus delelőjén.

A Rezidencia Kongregációban 1638. január 8-án megfogalmazott és a császári követ által is közvetített intés a két megyésfőpásztor számára tehát inkább lelkipásztori jellegűnek tűnik, mint politikainak. Főként azért, mert az érintettek éppen a katolikus vallás protestánsokkal szembeni buzgó védelmével hívták fel magukra a figyelmet, és ezt a küzdelmet a Szentszék nemcsak fontosnak tartotta, hanem támogatta is. A nuncius a diéta alatt végig szoros kapcsolatot tartott fenn a püspökökkel, sőt magával a nádorral is. Az országgyűlésről szóló római jelentéseire nagy gondot fordított. Amikor VIII. Orbán buzdító brevét (*hortatorio alla protezione degl'interessi della religione cattolica nelle presenti occorrenze di questa dieta*) küldött Lósy primásnak, átadásáról tudósítva Baglioni azonnal kérte, hogy Esterháznak is küldjenek ilyet. Indoklása szerint, ha a nádor megtudja, hogy az esztergomi érsek ilyen kitüntető apostoli iratot kapott, ő pedig nem, azt fogja hinni, hogy a világi katolikus rendek vezetőjeként kifejtett buzgólkodásáról a nunciátúra jelentései nem tudósítottak megfelelően, noha ennek éppen az ellenkezője az igaz.⁴³

Eszmetörténeti szempontból sem mellékesek a nunciusnak azok a sorai sem, miszerint nem tud úgy beszélni sem a püspökökkel, sem a nádorral, hogy ne hozná fel „közös ideájukat” (*concetto commune*), a katolikus fejedelmek közötti béke és a törökök elleni háború kérdését. Ha az uralkodó engedné, rögtön kirobbantanák az ellenségeskedést, jóllehet erőforrásaik messze elégtelenek erre, és csak kisebb vállalkozásokba tudnak belefogni, hiszen az országnak alig van katonasága.⁴⁴ A protestáns rendekkel szembeni küzdelemben a pápai követ maga is aktívan bekapcsolódott. Például audienciát kért III. Ferdinándtól, hogy megakadályozza nála a protestáns követeléseket⁴⁵ kielégítő törvény elfogadását.⁴⁶

⁴³ Malatesta Baglioni titkosított jelentése. Pozsony, 1638. jan. 22. BAV Barb. Lat. vol. 7005. fol. 83r.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Összefoglalásuk: BAV Barb. Lat. vol. 7004. 169rv. A protestáns rendek vallásügyi obstrukciójáról Harrach bíboros is megemlékezik naplójában. Tudósítása szerint 300 templomot követeltek vissza, végül megelégedtek két lerombolt újjáépítésének (az egyik Nagyszombatban) engedélyezésével. Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 289. (1635. febr. 5.).

⁴⁶ Erről lásd Malatesta Baglioni jelentése Barberinihez. Pozsony, 1638. jan. 15. BAV Barb. Lat. 6986. fol. 8r.

A nuncius előtt nem maradtak rejtve a magyar eliten belül mélyülő repedések sem. A fő törésvonal a nádor és a kancellár között húzódott.⁴⁷ Baglioni 1638. január 8-ai titkosított jelentése szerint Lippay és Esterházy annyira összevesztek, hogy utóbbi kijelentette: inkább meghal, mintsem ne nyerjen elégtételt a rajta esett sérelemért. A nádor ugyanis Lippay megkerülésével hívott össze tanácskozásokat, mondván, Lippay a király udvari kancellárja és nem az országé, melynek a primás a főkancellárja.⁴⁸ A veszprémi püspök (és főispán) meglehetősen zokon vette kizorítását az ország rendjei közül, ezért bizalmatlanságot keltett az udvarban Esterházy ellen. A Titkos Tanács meghatározó tényezői, Anton Wolfradt bécsi püspök és Maximilian von Trauttmansdorf éreztették is a nádorral neheztelésüket. Esterházy – akinek tekintélyét mutatja, hogy pozsonyi bankettjén a spanyol követ is megjelent⁴⁹ – ezzel ugyan nem nagyon törődött, de Lippaytól mindenképpen nyilvános elégtételt követelt, sőt arra törekedett, hogy elmozdítassa őt kancellári tisztéből – olvashatjuk a pápai diplomata jelentésében.⁵⁰

Az egri püspök rezidenciaügyének politikai szála ebben a vonatkozásban, belpolitikai összefüggésben, a nádor, valamint vele együtt a magyar epizkopátus néhány tagjának a kancellár elleni támadásában ragadható meg. Magyarán a Rómában napirendre került kérdést Lósy primás és Esterházy nádor arra kívánták felhasználni, hogy eltávolítsák Lippayt a kancellári tisztségből, elvágvá ezzel további érvényesülésének útját is. Ez a törekvésük, látni fogjuk, nem egyszeri próbálkozás volt, hanem tervszerű és kitartó vállalkozásnak bizonyult. A primás és a nádor mellett a pápai és a császári diplomácia lesz még aktív résztvevője az eseményeknek.

A nuncius 1639. január 29-ei jelentése az aznapi tárgyalásairól

1639. január 29. reggelén Anton von Wolfradt bécsi püspök, az Udvari Kamara elnöke, aki a vesztfáliai béketárgyalásokon nevét a világtörténelem lapjaira író Maximilian von Trauttmansdorf mellett a császári Titkos Tanács egyik

⁴⁷ A konfliktus régóta ismert a magyar historiográfiában. *Hajnal István*: Esterházy Miklós nádor lemondása. Bp. 1929. passim, valamint *Uő*: Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés időszaka (Esterházy Miklós nádor iratai. I. Kormányzattörténeti iratok). Bp. 1930. 142–148.

⁴⁸ „...perché il palatino può convocare consigli senza la sua assistenza, stante che lui sia cancelliere aulico del re e non del regno, di cui è grancancellario l'arcivescovo di Strigonia pro tempore.” BAV Barb. Lat., vol. 7005, fol. 24rv.

⁴⁹ Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 290. (1638. febr. 7.).

⁵⁰ „...e sta forte in volere la dovuta sodifazione, che per quello dicono si estende alla privazione dell'offizio del detto cancellario...”. BAV Barb. Lat., vol. 7005, fol. 24rv. – Baglioni ugyanaznap kelt nem titkosított jelentésében is megemlékezik a konfliktusról. Emellett megemlíti, hogy III. Ferdinánd és Maximilian von Trauttmansdorf igyekszik kibékíteni őket. Megtörténtéről január 15-ei jelentésében számolt be. BAV Barb. Lat. vol. 6986. fol. 5v–6r és 8r.

irányítója volt, bekérte az apostoli nuncius titkárát⁵¹ az uralkodói *anticamera*-ba. Vagyis az audienciára várakozó diplomaták, alattvalók szokásos várakozási, találkozási helyére, mely ez alkalommal a pozsonyi királyi várban volt. Tájékoztatta a szentszéki diplomatát, hogy a római császári követ nemcsak Lósy Imre esztergomi érsekkel – e levelet Wolfradt olvasta is –, hanem magával III. Ferdinánddal is tudatta a pápa parancsát: a győri és az egri püspökök térjenek vissza székhelyükre. Wolfradt kijelentette, hogy mindez Draskovichra nem áll, csak Lippayra, aki viszont kancellári tiszte miatt indokoltan tartózkodik az udvarban. Rosszallóan megjegyezte: úgy gondolják, csakis a nuncius jelentései állhatnak a háttérben. A nunciatúra részéről adott válasz szerint azonban csak Lippayról jelentették ezt az Államtitkárságnak, miután Baglioni személyesen közölte vele, írni fog Rómába, mivel a győri püspökhöz hasonlóan elmulasztja bullái megszerzését új püspökségére, mely eljárásukat az esztergomi érsek is helytelenítette – hangzott a rögtönzött mentegetőzés.

Aznap, január 29-én ebéd után Malatestát azon nyomban felkereste Lósy primás és Draskovich győri püspök. Utóbbi szemrehányást tett a pápai követnek, mondván, hogy ő bizony rezideál, mire a nuncius azzal mentegetőzött, hogy róla nem is jelentette ezt Rómába, csak Lippayról. Erre mindkét magyar prelátnak elkezdte fejtegetni, mennyire fontos lenne az, hogy a török torkában fekvő és protestánsokkal teli egri egyházmegyének a székhelyén tartózkodó főpásztor legyen. A heves vérmérsékletű győri püspök ezután egyenesen számonkérte Malatestától, miként is kerülhettek róla kedvezőtlen hírek Rómába. A nuncius erre beismerte: arról küldött jelentést Rómába, hogy a győri püspök elhanyagolja pápai megerősítését. Ebbéli mulasztását Draskovich elismerte a beszélgetés során, ám egyúttal az kérte, hogy a nuncius tanúsítsa: ő rendszeresen egyházmegyéjében tartózkodik, amit Baglioni el is ismert.⁵² A jelek szerint az, hogy a pápa rosszallását Draskovich és Lippay – a diétán folytatott protestánsellenes küzdelmeik kapcsán a nunciusi jelentésekben valójában méltatott – huzamosabb pozsonyi tartózkodása váltotta ki eredetileg, nem derült ki az érintettek számára. Korábban már utaltunk rá: annak nincs nyoma az iratokban, hogy Baglioni egyáltalán akár említette volna Lippay ebbéli kötelezettségzegését. Egyedül a bullák megszerzésének hanyagolása került elő, mind a győri, mind az egri püspök esetében.

A győri püspök még aznap letette a kötelező hitvallást (*professio fidei Tridentina*) és kezdeményezte kánoni kivizsgálási eljárásának megkezdését, egyúttal a nuncius útján kérte Francesco Barberini bíboros nepos támogatását bullái

⁵¹ Minden valószínűség szerint Francesco Tintiről van szó, akit gyakrabban inkább a nunciatúra kancellárjaként emlegetnek. Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 346., 347.

⁵² Malatesta Baglioni Francesco Barberinihez (ciffre). Pozsony, 1638. jan. 29. BAV Barb. Lat., vol. 7005, fol. 104^{rv}.

expediáltatásában.⁵³ A processzus megindításával és a *professio fidei* letételével a Vácra 1635. október 5-én áthelyezett Draskovich egy huszárvágással rendezte kánoni helyzetét, pápai megerősítése ezzel immáron folyamatban volt. Más kérdés, hogy győri bulláit a kalocsai érsekségre várva haláláig nem szerezte meg.⁵⁴

A szentszéki diplomata által gondosan feljegyzett és kényessége miatt a pápai udvar számára titkosítással megjelenített január 29-ei eseményeket fontos volt ilyen részletességgel felidézni. Lippay György rezidenciaügyének a január 9-ei kongregációs akta mellett valójában ezek az események jelentik a kezdetét, amelyek során szinte az összes szereplő színre lép. Szembetűnő egyfelől a titkosított jelentés hossza – Baglioni lényegesnek tartotta ugyanis, hogy minden részletről beszámoljon Rómának. Magyar ügyek esetében, kiváltképpen hosszas titkári munkával számjелеkbe kódolva ez meglehetősen ritka. Másfelől úgy látszik, hogy a nunciust igencsak meglepték a fejlemények – mind a Kúria, mind a bécsi udvar (titkárának mintegy „szóbeli jegyzéket” adtak át), mind pedig a magyar hierarchia lépései váratlanul érték. A szentszéki követ zavara érthető. Pápai nunciások szép számmal fogalmaztak és fognak is még megfogalmazni az Államtitkárság számára kánonjogi aggályokat a magyar püspökökkel szemben, különösen pápai megerősítésük elmulasztása kapcsán. Ezekre azonban rendszerint egy államtitkársági jegyzék volt a válasz, amely további buzgó fellépésre biztatja a pápai diplomatát. Itt azonban azonnal kongregációs ülés, császári követ útján közölt pápai parancs, titkárának berendelése az egyik császári főminiszter révén és a magyar egyházi vezetők azonnali mozgolódása lett a következmény.

A magyar egyházi és világi elit belső törésvonalai. Lippay intranzigenciája

Az ügy kapcsán Baglioni végleg a magyar egyház- és belpolitika sűrűjében találta magát. Nem mintha eddig távolról követte volna az eseményeket. Szó esett már az uralkodói audienciáról, amelyet a nuncius a protestánsoknak adandó engedmények miatt kért, valamint érintettük bennfentes értesüléseit. Ez utóbbiak közé sorolandó még, miszerint Lippay – tudjuk, nem először pályafutása során⁵⁵ – azt tanácsolta III. Ferdinándnak, hogy vezényeltessen katonaságot Pozsonyba az „eretnekek” megfélemlítésére. Ötletét a nádor hevesen ellenezte, fiatalos

⁵³ Malatesta Baglioni in piano jelentése. Pozsony, 1638. jan. 29. BAV Barb. Lat. vol. 6986. fol. 14r.

⁵⁴ BAV. Barb. Lat., 7008, fol. 14rv. – *Tusor P.*: Nemzeti zsinat i. m. 69–130. passim.

⁵⁵ Vö. *Péter Katalin*: Magyar romlásnak századában. (Magyar História) Bp. 1975. passim. – Az elképzelés szokatlan voltát mutatja egy magyar főpaptól és rendi vezetőtől, hogy az 1618-as királyválasztó országgyűlésen Melchior Klesl spanyol csapatokkal tervezte biztosítani a királyválasztás sikerét, és Pázmánynak nem csekély érdeme volt abban, hogy ezt sikerült megakadályozni. Lásd *Tusor P.*: Pázmány, a jezsuita érsek i. m. 287–293.

meggondolatlanságnak tartotta (*biasma questo consiglio e dice esser da giovane*), ami szerinte felforduláshoz vezetne. Esterházy szerint inkább *con dolcezza* kellene a vallásügyi problémákat megoldani, mire a kancellár azzal vádolta, hogy a király helyett ő akar lenni az ügyek eldöntője – jelentett erről a pesarói püspök Rómába 1638. január 29-én.⁵⁶

A belpolitikai helyzet valóban nagyon feszültté vált január végére, és a Titkos Tanács három tagjának, valamint a Magyar Tanács katolikus résztvevőinek együttes ülése hajlott is bizonyos engedményekre a protestánsok irányában.⁵⁷ Ezt Lippay sietett személyesen a nuncius tudomására hozni, aki vele egy platformra helyezkedve óva intette – éppen a kancellár elleni intrikálásuk alkalmával – Lósyt és Draskovichot az engedmények egyházi támogatásától.⁵⁸ Sőt, február elején mind a nádor, mind pedig Lósy fontosnak tartotta felhívni Baglioni figyelmét arra, hogy az egri püspök csak azért kereste fel, hogy konkolyt hintsen közjük. A prímás szerint Lippay a diéta felosztatását szeretné elérni, hogy így leplezze elkövetett hibáit, sőt szinte érdekelt is a rebellió kitörésében. Püspökségével ugyanis nem törődik, és így nincs vesztenivalója, az uralkodó mellett maradhatna, őket azonban szorult helyzetbe hozná – állította. A végén a pápai követnek kellett megvédenie az egri püspököt, mondván, nem tartja ennyire intrikusnak, munkálkodása pedig buzgónak tűnik.⁵⁹

Az egyházjogi és egyházpolitikai frontvonalak tökéletes összekavarodása is inkább azt valószínűsítheti, hogy a Kúriát a rezidencia-eljárás megindításával alapvetően nem politikai célok motiválták. Hiszen (akárcsak az országgyűlésen mutatott szereplésével) Lippay világosan bizonyította, hogy felfogása egybevág a pápai valláspolitikai (mind hiteltelenebb) intranzigenciájával, ami a vesztfáliai békéig, sőt egészen X. Ince pontifikátusa (1645–1655) végéig európai szinten is kitartott.⁶⁰ Miközben a magyar katolikus vezetők rendi megfontolásból, III. Ferdinánd pedig hátországa nyugalmanak biztosítása érdekében (ez különösen fontos volt neki, 1635-től ugyanis már a franciákkal is hivatalosan hadban állt) hajlott a magyar protestánsoknak adandó engedményekre, addig Lippayban

⁵⁶ Malatesta Baglioni titkosított jelentése. Pozsony, 1638. jan. 22. BAV Barb. Lat. vol. 7005. fol. 83v.

⁵⁷ Felsorolásuk: BAV Barb. Lat. vol. 7005. fol. 125rv.

⁵⁸ Malatesta Baglioni titkosított jelentése. Pozsony, 1638. jan. 29. BAV Barb. Lat., vol. 7005, fol. 119r–122v. Itt csupán részletet idézünk a fontos ciffréből. – Január 29-e zsúfolt nap volt a Pozsonyba költözött apostoli nunciátúra életében. Lippay egyébként valószínűleg pár nappal korábban járt a nunciátnál, 29-én az elmúlt hét eseményeiről is készültek jelentések.

⁵⁹ Malatesta Baglioni ciffréje. Pozsony, 1638. febr. 5. BAV Barb. Lat. vol. 7006. fol. 7v.

⁶⁰ *Martin Heckel*: Fragen zum Protest des Heiligen Stuhls gegen den Westfälischen Frieden, Humaniora: Medizin – Recht – Geschichte. Festschrift für Adolf Laufs zum 70. Geburtstag. Heidelberg 2006. 93–121.; *Williamson Murray*: The Making of Peace: Rulers, States, and the Aftermath of War. New York–Cambridge 2009. (A korábbi alapvető irodalommal lásd *Tisor P.*: A barokk pápaság i. m. 58–59., 278–279.)

nyoma sincs a kompromisszumkészségnek. (És egészen élete végéig nem is lesz.) Ha politikusabb alkat, valószínűleg már az 1640-es évek végére magára ölthette volna a bíbort, melyért – miként a hír járta róla – szinte „megőrült”.⁶¹ Talán csak élete utolsó két éve folyamán, a lipóti preabszolutizmus új világában előzte meg nála a „nemzeti” szempont a vallásit.⁶² Ebben a tekintetben, úgy tűnik, kifejezetten szakított elődjének, Pázmány Péternek a klesliánus *Compostionra*⁶³ hajazó egyensúlypolitikával, noha az erőviszonyok nem igazán javultak a magyar kardinális halála óta eltelt rövid idő alatt. Summa summarum: a római egyházpolitikának kezdettől fogva kifejezetten érdekében állt volna, hogy az egri püspököt a császári udvarban tartsa. Az elkövetkező események azonban a kánonjogi előírásokhoz való doktriner ragaszkodás miatt sokáig épp az ellenkező irányba tartottak. Az országgyűlési szereplése kapcsán VIII. Orbán figyelmét felkeltő magyar prelátnak kancellárként valóban folyamatosan távol tartózkodott székhelyétől, a római kongregációs eljárás emiatt tovább folytatódott, sőt egy darabig még Draskovich sem tudta magát kivonni alóla.⁶⁴

A Rezidencia Kongregáció dekrétumai 1638 nyarán Lósy prímás római akciója

A július 8-ai és augusztus 19-ei határozatok. A Kongregáció tagjai

A Rezidencia Kongregáció 1638. július 8-ai ülésén ragaszkodott hét hónappal korábbi álláspontjához, és határozatában előírta: a bécsi nuncius közölje az egri püspökkel, hogy a pápai konstitúció csak az országgyűlés okán történő távolmaradást

⁶¹ Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században (CVH I/3). Bp.–Róma 2005. 106–160.; Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 786. (1646. márc. 10.). Lippay protestálására a linzi béke ellen: Uo. 874. (1646. okt. 27.).

⁶² Vö. pl. *Bene Sándor – Szabó Sándor*: Oktatás jó elmélkedésre. Hadtörténelmi Közlemények 113. (2000) 437–476. (Jo Emlékeztű Magyar Országgi Palatinus Wesselyény Ferencz, n[al]gy Esztergami Érssek Lippay György s- Judex Curiae Nadasdy Ferencz, és Horváth Országgi Bán Zrinyi Péter Haza fiusságoktul viseltettvén Nemett Nemzett igája ala vetett Haza szabaditására valo Elmélkedések.)

⁶³ *Alexander Koller*: Papst, Kaiser und Reich am Vorabend des Dreißigjährigen Kriges (1612–1621). Die Sicherung der Sukzession Ferdinands von Innerösterreich. Die Außenbeziehungen der römischen Kurie unter Paul V. Borghese (1605–1621). (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 115.) Tübingen 2008. 101–121., 112–118.

⁶⁴ Az 1637–1638-as országgyűlés időszakának vatikáni forrásai teret, időt és mélységet tekintve egyaránt sűrű mintázatban tárták elénk a magyar katolikus egyházi és világi elit belső törésvonalait, a pápai diplomáciát bevonni sem restellő intrikáit. A diéta lezárásával a tér- és időbeli dimenziók kitágultak ugyan, az események történeti megismerhetősége azonban szerencsére nem nagyon változott. (Természetesen nem minden forrás maradt ránk, és nyilván nem is találtunk meg mindent a kíváncsi és szorgos gyűjtés ellenére sem.)

engedi meg számára (és azt is csak bizonyos időbeli korlátok között). A tagok álláspontja szerint a királyi „vicekancellárság” nem igényel állandó udvari jelenlétet, hanem helyettes útján is ellátható. A *decretum* olasz nyelvű titkári átfogalmazása, pontosabban levélformába öntése a birodalmi kancellárok példáját említi a helyettesítésre és beszámolót vár a fejleményekről a nunciustól.⁶⁵

Mivel az eltelt fél évben semmilyen különleges lépésről nem tudunk, feltételezzük: a Kongregáció, látva, hogy előző dekrétumát nem hajtották végre, saját hatáskörben eljárva megismételte korábbi határozatát. Ezt a meglátást megerősíti, hogy mintegy hat héttel később, augusztus 19-én az újabb kongregációs dekrétum egyaránt szól Lippayról és Draskovichról. A Kúria ezen hivatala ment a maga útján, a Draskovichot kimentő, az Államtitkárságra írt nunciusi jelentéseket sem vette figyelembe, vélhetően nem is tudott róluk, mint ahogy Lippaynak az országgyűlésen játszott egyházpolitikai szerepéről sem. Ez az újabb dekrétum ugyanakkor a július 8-ai határozatra adott nunciusi válasza reagál, amely vélhetően arról tájékoztatta a Kongregáció bíborosait és prelátusait, hogy Lippay a kancellári feladatkörére hivatkozva nem engedelmeskedett felszólításának. Az augusztus 19-ei határozat ennek következtében már jóval szigorúbb a korábbiaknál. Meghagyja a nunciust, érje el azt, hogy mindkét főpásztor térjen vissza székhelyére, s amennyiben nem engedelmeskednének a felszólításnak, járjon el velük szemben a rezidencia-bullában felsorolt módon, az ott előírt kánoni büntetéseket alkalmazva.⁶⁶ Ezek a következők voltak: (ideiglenes) kiközösítés, a Szentszéktől esetlegesen megkapott végrendelkezési és hagyományozási kiváltság megvonása, a távollét ideje alatti jövedelmek elvesztése, az egyházmegye irányításától és kormányzásától történő megfosztás, valamint bármilyen egyéb büntetés, amit az uralkodó pápa jónak lát kiszabni.⁶⁷

A két kongregációs dekrétum szövegét olvasva úgy tűnik: a testület behatóban is foglalkozott a kérdéssel. Július 8-án a „birodalomban működő kancellárok” példájára hivatkozva kerül szóba, hogy kancellári feladatait helyettes útján lássa el. Augusztus 19-én kánoni kötelékének megfelelően Lippayt veszprémi püspöknek nevezik, és már egészen konkrétan a birodalmi egyházi választók példájára hivatkoznak. Ismeretes, hogy az Impérium főkancellárja a mainzi érsek volt, feladatát azonban helyettes útján látta el a császári udvarban.⁶⁸ Eger főpásztorá-

⁶⁵ Róma, 1638. júl. 8. ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid. vol. 1. fol. 64v.

⁶⁶ Róma, 1638. aug. 19. ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid. vol. 1. fol. 68v.

⁶⁷ A bulla előírásait minden pátriárkai, prímási, metropolitai, érseki, püspöki egyház elöljárójának, legyen az akár bíboros is, a következő várható büntetések terhe mellett kellett betartani a szent engedelmesség (in virtute sanctae obedientiae) nevében (7.§). Lásd Bullarium diplomatum i. m. XVI. 457–462.

⁶⁸ Vö. *Peter Claus Hartmann*: Das Heilige Römische Reich deutscher Nation in der Neuzeit. 1486–1806. Stuttgart 2005.; *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, Band

nak is ezt tanácsolták. Lippay ugyanakkor maga is tulajdonképpen ilyen szerepet töltött be az ország főkancellárja, az esztergomi érsek helyettesítőjeként.⁶⁹ Erről Rómában is tudhattak, hiszen a július 9-ei dekrétum kifejezetten „alkancellárnak” említi, vélhetően leginkább Baglioni jelentéseinek szóhasználatára nyomán.⁷⁰

Arról a megoldásról, hogy maga a kancellár nem püspöki rangú prelátus legyen, sehol nem esik szó. Akár a presztízs, akár a befolyás ezt kizárni látszott, ráadásul az első adandó üresedéskor saját magát nevezette volna ki megyés püspökké – feltételezzük nem minden alap nélkül. Mindazonáltal nemcsak a birodalmi példákra történő hivatkozás, hanem az állandó, nem püspöki rangú *substitutus* állításának későbbi mellőzése a későbbiek során – a primás helyettesének ilyen újabb helyettesét erőltetni értelmetlen lett volna – komolyabb kongregációs szakértői háttér meglétére enged következtetni.

Magukról a tagokról, alapos műveltségük ellenére, ilyen tájékozottságot nem igazán valószínűsíthetünk. Ők személy szerint a Barberini-éra legmegbízhatóbb tisztviselői voltak. A prefektus római provikáriusként a pápa bátyja, az idősebb Antonio Barberini bíboros, a titulusa után *cardinale di S. Onofriónak* nevezett kapucinus szerzetes, főpenitenciárius (1633–1646) volt. Az üléseket az ő palotájában tartották, és rendszeresen a következő tagok látogatták: Egidio Orsini de Vivariis apostoli datárius (1627–1644), Marco Aurelio Maraldi, az 1644-es konklávén nem bíborosként is szavazatokat kapó brévetitkár (1627–1651),⁷¹ Francesco Paolucci, aki a Zsinati Kongregáció titkáráként (1626–1657) itt ugyanezt a feladatot látta el, valamint Cesare Fachinetti, mindkét *Signatura* referendáriusa és a Rítus Kongregáció titkára (1635–1638).⁷²

1/1 und 1/2: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen. Hrsg. Michael Hochedlinger – Petr Mat’ a – Thomas Winkelbauer. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 62.) Wien 2019. 280., 323–332. Magyarul legújabbán lásd *Fazekas István: A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között. Akadémiai doktori értekezés.* Bp. 2018. 22.

⁶⁹ A kezdetben prépost, majd a 13. század végétől, 14. század elejétől valóban püspök, számos esetben már ekkortól (fő)kancellár/alkancellár munkamegosztásban működő magyar királyi főtisztviselőkre és hivatalukra további irodalommal lásd *Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526.* Bp. 1930.; *Kubinyi András: Adatok a Mátyás-kori királyi kancellária és az 1464. évi kancelláriai reform történetéhez.* (Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica IX/1.) Miskolc 2004. 25–58.

⁷⁰ Baglioni több-kevesebb következtetéssel *vicecancelliere*ként emlegeti Lippayt jelentéseiben. Utóda, Gaspare Mattei nem ennyire tájékozott, nála a *gran cancelliere del regno* kifejezés az általános. Például ASV Segreteria di Stato, Germania, vol. 135. fol. 71v és 112r–113v. A kérdésre és a kancellária 17. századi történetére, benne Lippay szerepével legújabbán lásd *Fazekas I.: A Magyar (Udvari) Kancellária i. m. 40–44.*

⁷¹ Die Diarien und Tagzettel i. m. 545. (1644. aug. 11.).

⁷² ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid., vol. 1, fol. 57v. 76v. 81v–82r. A tisztviselők azonosítására lásd A pápák és a fontosabb kuriális tisztségviselők archontológiája. In: *Tusor P.: A barokk pápaság i. m. 249–257.*; *Christoph Weber: Die ältesten päpstlichen Staatshandbücher.* Elenchus Congregationum,

Lósy primás római fellépése az egri püspökkel szemben

Miközben a kongregációs eljárás mind szigorúbban haladt a maga útján, Lósy Imre a nuncius után a Kúriánál is támadást indított egri püspök-kollégája ellen. Pázmány halála után az új primás számos olyan gesztust tett Róma felé, amelyek javítani kívánták a szentszéki–magyar kapcsolatokat. Pápai bullái mielőbbi, problémamentes megszerzése miatt ez személyes érdeke is volt. Szemlátomást igyekezett elhatárolódni a pázmányi örökség terhétől, és talán sikerült is neki a Lippayval ellentétes oldalon pozíciót foglalnia a római döntéshozatal előtt.⁷³ Ebben a kontextusban érthető meg a július 12-ei, Francesco Barberinihez intézett levelének mind a megszületése, mind a tartalma.

Már a primás bevezető sorai túlmutatnak a szokásos udvariaskodáson. Lósy szinte a Barberini-ház kliensként határozza meg magát, és miután megemlíti I. Rákóczi György erdélyi fejedelem esetleges, vallási indíttatású mozgolódásának lehetőségét, rátér bizalmas mondandójának hosszas taglalására. Kifejti, hogy a „minden téren eretnekséggel teli” egri egyházmegyében elengedhetetlen a főpásztor rezideálása, ezt jól tudja, hiszen előzőleg ő volt ott a helyben lakó püspök. Mivel a jelenlegi ordinárius nem akar lemondani a kancellárságról és így nem rezideál, véleménye szerint a pápának kell orvosolnia a helyzetet. Sőt felajánlja, hogy VIII. Orbán rendelkezését a püspökség metropolitájaként kész Lippayval szemben végrehajtani és nem kételkedik, hogy a probléma ekképpen rendeződni fog – olvashatjuk sorait. Lósy elismeri, hogy ősi hagyomány szerint a kancellári tiszteet püspökök szokták betölteni. Ezen ő sem kívánna változtatni, hanem siet leszögezni, hogy Bécshez közelebb lakó főpásztorral is be lehetne tölteni a hivatalt. Ő fél nap alatt elérhetné egyházmegyéjét, míg az egri püspökségbe még nyári időben is legalább egy hétig tart az út Ausztriából. A magyar primás levele végén nem kétli, hogy a mindenható bíboros ne poszt fogja cselekedni, amit a lelkek üdvéért megkíván.⁷⁴

Lósy a jelek szerint a Szentszék közreműködésével kívánta Lippayt eltávolítani a kancellárságból, és helyére az örök riválist, Draskovich Györgyöt ültetni. Nyilvánvalóan rá gondolt a Bécshez közelebb lakó jelölt esetében, ugyanis a Győr mellett szóba jöhető másik püspökség, Nyitra birtokosa az idős Telegdy János kalocsai érsek nem tudta volna ellátni a feladatot. A primás akciója, mely a Kúria segítségével igyekezett leendő utódját kiiktatni az udvari élet – a politikai és egyházi

Tribunalium et Collegiorum Urbis (1629–1714). Rom–Freiburg–Wien 1991. (RQ Supplementheft 45) – Fachinetti 1639 első hónapjaiban látogatta az üléseket, utána madridi nuncius lett.

⁷³ Lásd még Lósy leveleit VIII. Orbánhoz és Francesco Barberinihez. BAV Barb. Lat. vol. 6894. fol. 1rv; 2rv; 3rv; 4rv; 9rv; fol. 10rv; 11r–12v. Közlésük: *Tusor P.*: A pápai Államtitkárság levelezése Magyarországgal i. m., valamint Baglioni a 29. jegyzetben már idézett jelentéseit. BAV Barb. Lat. vol. 7002. fol. 124r; vol. 6984. fol. 104v.

⁷⁴ A végig saját kezűleg írott levél lelőhelye: BAV Barb. Lat. vol. 6894. fol. 19r–20v. Közlése: *Tusor P.*: A pápai Államtitkárság levelezése Magyarországgal i. m.

döntéshozatal – sűrűjéből és a távoli Jászóra számúzni, s ezzel saját befolyását az ügyek vitelére megnövelni – több szempontból is aggályos. Nem arra gondolunk elsősorban, hogy a magyar egyháztörténetben meglehetősen ritkának számított a római Kúria bevonása a belső hatalmi küzdelmekbe, melyek elsődleges színtere a bécsi udvar volt. Sokkal inkább arra, hogy a metropolitai joghatóság alkalmazásának felvetése, mely a rezidencia-bulla végrehajtását – láthattuk – a nunciások és nem az egyháztartományi vezető érsek-metropoliták kezébe adta, aligha tűnt fel pozitívan a mind centralizáltabb pápai hatalom szemében. Különösen, hogy a témát már a spanyol udvar is említette.⁷⁵

További probléma, hogy Draskovich György győri püspök kancellársága ugyanúgy a rezidencia-bulla tilalma alá esett volna, mint Lippayé. Hiába feküdt közelebb egyházmegyéje, az udvar gyakran a távoli Prágában és a birodalmi gyűléseken tartózkodott, és a folyamatos munkavégzés sem engedett gyakori eltávozást az udvartól: a *Sancta Synodus Tridentina* előírásai tehát így sem voltak teljesíthetőek.⁷⁶

A magyar kancellár ügye a császári és pápai kapcsolatok homlokterében

Követi, levélbeli interveniálások Rómában (Lippay, Szelepchény).
A Kongregáció hajthatatlan (november 23-ai határozata)

Lippay udvari befolyására, illetve kapcsolataira támaszkodva igyekezett megvédeni a pozícióit. A Rezidencia Kongregáció július 9-ei dekrétumának hatására Prágában, 1638. augusztus 12-én Scipione Gonzaga római követ számára *credencionalist* állítottak ki, amelyben felhatalmazták, hogy III. Ferdinánd nevében kérje VIII. Orbántól Lippay György választott egri püspök, magyar kancellár felmentését a rezidencia-kötelezettség alól.⁷⁷ Nem tudjuk, erre az audienciára sor került-e vagy sem. Mindenesetre október 12-ei kelettel már egy újabb követi meghatalmazást expedált az osztrák udvari kancellária ugyanezzel a kéréssel, ezúttal Francesco Barberini bíboros neposzhoz. A pápai kihallgatásokon a nepos rendszere- sen jelen volt, az egyházfőnek címzett kredencionalisok mellett általában ő is kapott

⁷⁵ Épp ekkor törli el VIII. Orbán végleg a – korábban rendszeresen, sőt a magyar püspökök által még 1639-ben is igényelt – lehetőséget arra, hogy az új püspök kinevezésénél a kánoni kivizsgálást a metropolita (illetve segédpüspök esetén a megyésfőpásztor) is lefolytathassa, és kizárólagos nunciusi illetékességet írt ehhez elő. Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 189. (1637. aug. 4.)

⁷⁶ Draskovich kancellársága másfelől azonban nem volt légből kapott elképzelés, hiszen többször is működött alkalmi helyettesként, legutoljára éppen 1638-ban. Lásd 129. jegyz. Vö. *Fazekas I.: A Magyar (Udvari) Kancellária* i. m. 141.

⁷⁷ BAV Barb. lat., vol. 6849, nr. 5. Közlése: *Tusor P.: A pápai Államtitkárság levelezése Magyarországgal* i. m.

exhortatoriumot, hogy támogassa az adott ügy elintézését.⁷⁸ Itt azonban a követnek külön magát Barberinit kellett felkeresnie („hogy bővebben kifejtse a Lippay számára kért felmentéssel kapcsolatos érveket”), ami szokatlan mozzanat, és az augusztus 19-ei szigorú kongregációs dekrétum hatását fedezhetjük fel benne.

A növekvő kánonjogi fenyegetettség érzése készíthette a magyar kancellárt arra, hogy október 27-én tollat ragadjon, és Bécsből saját maga is kifejtse Barberini bíboros előtt érveit. Minden különösebb bevezető nélkül kezdi sorolni, hogy a kancellári tisztelet az ország alapításától kezdve (*primaeva huius regni institutione*) egyháziak, mégpedig püspökök töltötték be. Ezt tanúsítják az ország törvényei, a régiek emlékezete és a hagyomány (*omnis veterum memoria, leges regni et consuetudo*), mely utóbbit több mint hatszáz év folyamatos gyakorlata erősíti meg. Nézete szerint ezt a püspöki jogot (*episcopalem praerogativam*) csakis az Apostoli Szék beleegyezésével és jóváhagyásával (*annuentia et consensu*) lehetett fenntartani, és a nehéz vallási helyzetben ez szerfölött hasznos és szükséges. Nem véletlen, hogy mind II. Ferdinánd, mind pedig fia, III. Ferdinánd már negyedik éve élnek udvari szolgálataival – hangoztatta. Minderre hivatkozva kéri a bíborost – és rajta keresztül a pápát – a felmentés megadására. Felhívta a figyelmet: ennek elmaradása esetén félt, hogy a – politikai értelemben vett – egyházi rend, a *status ecclesiasticus* hatalmas kárával a tisztség világiak kezébe kerül. Végül ígéretet tesz arra, hogy mindent elkövet, nehogy az egri egyházmegye bármilyen lelki kárt szenvedjen távolléte miatt. Végezetül hangsúlyozta, hogy kancellári tisztségében nem csak egy, hanem az összes magyarországi egyházmegye érdekében munkálkodhat.⁷⁹

Írása nem az egyre befolyásosabb nepos saját (*in proprio*) titkárságára, hanem a rávezetett feljegyzés szerint a Francesco Ceva által irányított Államtitkárságára került, válasz azonban nem született rá. Mint ahogy nem ismeretes felelet arra a levélre sem, melyet november 2-án Szelepcshény György írt Barberininek. Lippay majdani utóda a prímási székben csak nemrég tért vissza Rómából, ahol a bíborossal személyesen is tárgyalt Lósy Imre esztergomi bullái ügyében. Korábban a *Collegium Germanicum Hungaricum* növendékeként keleti nyelvtudása okán fényes hírnevet szerzett magának az Örök Városban, még a pápa előtt is prédikálhatott a *Palazzo Apostolico* kápolnájában.⁸⁰ Szelepcshény, aki a jelek szerint a prímás és a kancellár konfliktusában egyértelműen az utóbbi oldalára állt, szintén arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy Lippay eltávolítása esetén a tisztség világiak kezébe kerülhet, akik között – hoz egy újabb szempontot a várható hátrányok sorában – még mindig sok a protestáns.⁸¹

⁷⁸ BAV Barb. lat, vol. 6851, fol. 38r–39v. Közlése: Uo.

⁷⁹ A saját kezűleg írott levél lelőhelye: BAV Barb. Lat. 6870. fol. 29rv és 32rv. Közlése: Uo.

⁸⁰ Esztergomi érsekek (1001–2003) i. m. 303–310.

⁸¹ A levél lelőhelye: BAV Barb. Lat. 6894. fol. 41rv és 50rv. Közlése: *Tusor P.*: A pápai Államtitkárság levelezése Magyarországgal I. i. m.

Ha a bíboros nepos, illetve az Államtitkárság részéről nem is ismerünk választ Lippay és Szelephény szempontjaira – sőt azt sem tudjuk, hogy mikor került sor Gonzaga követ audienciáira említett kredencionálisai alapján –, a Kúria hajlíthatatlan álláspontjáról értesülhetünk a Rezidencia Kongregáció újabb, immáron negyedik határozatából, mely 1638. november 23-ai ülésén született meg. Ebben a pápai hatóság felszólítja a nunciust, hogy minden lehetséges és szükséges eszközzel kényszerítse vissza az egri püspököt egyházmegyéjébe. Az olasz nyelvű részletezés szerint ennek az udvar visszatérével Bécsbe immár végleg elhárult az akadálya. Ebben az indoklásban feltehetően egy korábbi, Baglioni által a Kongregációhoz írt jelentésének az információja azonosítható: a nuncius az udvar prágai tartózkodásával indokolta, miért nem tudja végrehajtani a korábbi rendelkezést. Az újabb előírás szerint már azt is ellenőriznie kellett, hogy Lippay személyesen részt vesz-e a pasztoráció irányításában, és erről jelentést is vártak tőle.⁸²

Johannes Matthias Prickhelmayr osztrák udvari kancellár tárgyalása a nunciussal (1638. december)

A Rezidencia Kongregáció szemmel láthatóan továbbra is saját ügykörében, működési rutinja szerint járt el. A különféle interveniálások semmiféle hatást nem gyakoroltak tevékenységére, bár informálisan legalább a császári követ audienciájáról⁸³ mindenképpen tudniuk kellett a prelátusoknak. A különféle szálak csupán 1638 decemberében és 1639 januárjában értek össze. Ekkorra viszont az egri püspök-kancellár rezidencia-problémája – kiemelkedve a rutinügyek sokaságából – már a pápai–Habsburg kapcsolatok homlokterébe került.

A sarokba szorított, a nuncius által mind szóban, mind pedig írásban székelyre parancsolt⁸⁴ egri püspök mozgósította a császári udvart, melyben nemcsak hivatali, hanem lelkipásztori szolgálatot is végzett,⁸⁵ és a *Hofburg* 1638 decemberében jól összehangolt akciót indított. Bécsben Lippay kollégája, Johannes Matthias Prickhelmayr osztrák udvari kancellár⁸⁶ III. Ferdinánd utasítására felkereste a pápai nunciust. Amint arról Baglioni december 18-ai titkosított jelentésében beszámol, a

⁸² ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid. vol. 1. fol. 76v.

⁸³ Az augusztusi/októberi megbízólevelek tanúsága szerint az ősz folyamán mindenképpen sor kerülhetett egy követi audienciára az ügyben. Ezt onnan tudjuk, hogy a Kongregáció a 109. jegyzetben idézendő, 1639. január 7-ei dekrétuma a követ újbóli fellépéséről beszél e téren.

⁸⁴ Lásd a 88. jegyzetben a december 18-ai jelentését.

⁸⁵ Például 1637. május 31-én ő mondta a vesperást Hofkapellében III. Ferdinánd jelenlétében. Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 161.

⁸⁶ Lásd Acta Pacis Westphalicae, Biogramme (Prickhelmayr). (<https://bit.ly/2WFATXH>, letöltés 2020. máj. 12.) 1640 júniusától titkos tanácsos (de nemességét csak 1648-ban kapott). Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 474.

tisztviselő közölte vele: az uralkodó maga írt a pápának, hogy adjon bizonyos időre felmentést Eger főpásztorának. Kérte a nunciust, hogy várjon a pápa válaszáig, azaz függesse fel a kancellár ellen megkezdett kánoni eljárást. Prickhelmayr azal indokolta a kérést, hogy a fontos tisztségben nem lehet ilyen gyorsan változást véghezvinni. Arra is hivatkozott, hogy Lengyelországban szintén rezideáló püspök tölti be az udvari kancellári pozíciót. A nuncius elmondása szerint hosszas fejtegetésekkel (*lunghe dicerie*) igyekezett érzékeltetni, hogy III. Ferdinánd Magyarország és saját ügyeinek óriási kavardása nélkül nem tudja azon nyomban elereszteni az egri püspököt. Baglioni – miként jelentésében leírja – ezzel szemben arra a szenvtelen álláspontra helyezkedett, hogy a pápa bullájának rendelete világos, annak mindenki köteles azonnal engedelmessé válni, valamint a Rezidencia Kongregációtól is egyértelmű rendelkezéseket kapott.⁸⁷ Prickhelmayr megismételt érvzuhataga ellenében ragaszkodott álláspontjához és ismét azt felelte: amennyiben a püspök nem engedelmessé válik, azt fogja tenni, amit Rómából parancsolnak neki.⁸⁸

Érvek az udvari magyar püspök-kancellár mellett

Mik lehettek azok a *lunghe dicerie*-k, melyek közül a nuncius csupán a párhuzamos lengyel példát ragadta ki? Két, egymással szoros kapcsolatban álló forrásból is rekonstruálni tudjuk tartalmukat.

Császári diplomáciai emlékirat a pápához

Az egyik a további fejlemények szempontjából kiemelten fontos dokumentum. Arról a kérvényszerű emlékiratról van szó, amelyet III. Ferdinánd – vélhetően a pápának és szokás szerint neposának címzett – leveleivel együtt Gonzaga követ valamikor december második felében nyújthatott át VIII. Orbánnak.⁸⁹ A Habsburg-udvar ugyanis a nuncius mellett rendelkezésére álló másik diplomáciai csatornát ismételtelen és a korábinál (követi kredencionális és interveniálás) immár nyomatékosabban: közvetlen uralkodói levelekkel és III. Ferdinánd nevében megfogalmazott szabályos *memoriale* formájában (*Alla santità di nostro signore. Per servizio di*

⁸⁷ Érdemes megjegyezni, hogy a rezidenciaügy tehát nem a pápai nunciustok és a helyi hierarchia között szaporodó joghatósági ellentétek sorába tartozik. Utóbbiakból egyébként Baglioni is derekasán kivette a részét. Vö. pl. Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 211–212.

⁸⁸ Malatesta Baglioni titkosított jelentése. Bécs, 1638. dec. 18. BAV Barb. Lat., vol. 7008, fol. 121rv.

⁸⁹ BAV Barb. Lat., vol. 7076, fol. nr. 10. Közli: *Tusor P.*: A pápai Államtitkárság levelezése Magyarországgal i. m. Az uralkodói leveleket nem ismerjük. Jelentőségüket megírásuk ténye adhatta, kiváltképpen, hogy az ügyben korábban már születtek kredencionálisok. Lényegi érvet – a kérés megismétlésén túlmenően – nem tartalmazhattak, ezek az ilyenkor szokásos gyakorlat szerint a mellékelt kérvényben találhatóak.

sua maestà Cesarea) vette igénybe. Ilyen emlékiratot magyar egyházi személy érdekében utoljára Pázmány Péter ügyében adtak át követi szinten a pápának.⁹⁰

Az emlékirat előljáróban szabályosan ismerteti a kánonjogi tényállást: a kinevezett egri és felszentelt veszprémi püspök, aki jelenleg az udvarban tartózkodik és ellátja a Magyar Királyság kancellári feladatait, a nuncius útján felszólítást kapott az illetékes kuriális hatóságtól, hogy térjen vissza székhelyére. III. Ferdinándnak azonban e tisztségében szüksége van rá, a császár és király személyesen szupplikál a pápának, hogy az adjon engedélyt (*licenza*) Lippaynak tisztsége további gyakorlására. Az uralkodó egyfelől azzal indokolja kérését, hogy az egyházmegye lelkipásztori ellátottsága a buzgó vikárius és alkalmas rendelkezések folytán nem szenved szükségletet. Valamint kérelme alátámasztására öt – nem pasztorális jellegű, részben már ismerős – egyéb érvet is felhoz.

1. Hatszáz évnél régebben, Szent István óta a kancellári tisztséget egyházi személyek, főként püspökök gyakorolták, amióta pedig az Ausztriai Ház uralkodik az ország felett, mindig is püspökök voltak a kancellárok, és bár hatalmas egyházmegyéik voltak, az Apostoli Szék és nunciussai sosem kényszerítették őket rezideálásra.

2. Az országnak évszázadok szokása által megerősített törvényei vannak erre vonatkozóan – a régebbi pápák hallgatóságos beleegyezésével.

3. Ha Lippayt felmentenék, a tisztség nemcsak világiak kezébe kerülhetne, amint már kérelmezték is, hanem a katolikus vallás és az egyháziak nagy kárára, egyúttal protestánsokéba is. Ők ugyanis arra törekszenek – és erre törvény is született⁹¹ –, hogy az országos hivatalokat és tisztségeket felváltva viseljék protestánsok és katolikusok. Utóbbiak megbecsültsége sokban függ a kancellár befolyásától, akinek kezén minden ügy átfut, és védelmezi a katolikusok érdekeit.

4. Lengyelországban is püspök a kancellár, aki az udvarban tartózkodik emberemlékezet óta, rezideálási kötelezettség nélkül, így Magyarország számára is megengedhető ez, ahol nagyrészt a protestánsok kezében van a hatalom, és az egyházi rendet igen nagy veszélyek fenyegetik.

5. Lippay alkalmas és a hosszas szolgálat után gyakorlott személy, jártas az ország törvényeiben, a felmentést már csak az elmúlt országgyűlésen a katolikus hitért a protestánsok elleni fellépése miatt is megérdemli, amiről a nuncius is tanúbizonyságot tehet.

Ha e pontokat gondosan összevetjük Lippaynak október 27-én Barberinihez írt levelével, láthatjuk, hogy a lengyel példa kivételével tömörebben megfogalmazva

⁹⁰ Tusor P.: Pázmány, a jezsuita érsek i. m. 95–96., 360.

⁹¹ Az 1608. évi, koronázás előtti 10. tc. tág megfogalmazása szolgálhatott alapul, miszerint „a király Őfelsége az egész kormányzást, és a magyar tanácsnak a méltóságát meg a kancellária hatalmát tetteleg visszaállítsa és azt a magyar tanácsból alkalmas személyeknek adományozza”. Vö. még 1618. évi 8. tc., 1622. évi 17. tc., 1635. évi 28. tc.

ott is valamennyi érv megtalálható. A saját érdekében benyújtott császári *memoriale* tulajdonképpeni szerzőjeként e levél alapján maga a kancellár azonosítható. A visszafogott hangnem és az a nem mellékes változtatás, hogy míg Lippaynál az összes kancellár püspök, itt csak a Habsburgok alatt működők szerepelnek, arra utal: a végső formába öntés már nem az ő műve. Vélhetően nem is látta az iratot, sőt ezt a munkát szokás szerint már Rómában végezte el a császári diplomáciai misszió. Tudniillik ha akár a rendes, akár a rendkívüli követ szabályszerű instrukciót kapott – amit a követek általában meg is szoktak mutatni audienciájuk során –, azt mindig Bécsben állították ki.⁹² Ha azonban levélbeli utasítás (melyhez gyakran mellékeltek háttéranyagokat: diskurzusokat, opiniókat) érkezett és kérvényt is benyújtottak, utóbbi iratot mindig a követségi „apparátus” alkotta meg a kuriális stílus külső és belső formai kívánalmainak megfelelően, átszerkesztve és az ilyenkor elvárt kellő tömörséggel megfogalmazva.⁹³ Rendszerint tehát egy részletesebb irat kivonatolásával készült el egy kérvény. A kedvező forradottságoknak köszönhetően azzal a dokumentummal is megismerkedhetünk, mely a Gonzaga-féle *memoriale* közvetlen alapjául szolgált.

A Lippay-féle „Rationes...” és a „totális” Szent István-i egyházszeme

A legfelsőbb kúriai döntéshozatal elé tárt császári kérvénnyel ellentétben a másik, a pápai és a Rezidencia Kongregáció határozata ellen jóval hosszasabban és határozottabban érvelő dokumentumnak csupán a Lippay által sűrűn, sokszor saját kezűleg átjavított, olvashatatlan fogalmazványa maradt ránk. Nem tudunk arról, hogy eredetijét bármikor közvetlenül felhasználták volna a diplomáciai érintkezések során. Az azonban a tartalmi átfedésekből nyilvánvaló, hogy a császári követ decemberben átadott kérvénye lényegében ez alapján készült. Azt sem zárhatjuk ki, hogy a birodalmi alkancellár, Prickhelmayr „hosszas szócséplése” is ezen alapulhatott. Lippay nyilván alaposan felkészítette Malatestához induló kollégáját, aminek fontos eszköze lehetett az írásba foglalt érvelése. Minden bizonnyal 1638. október végén íródhatott, lényegének erősen szublimált summázata ugyanis az egri püspök által Francesco Barberini bíboroshoz október 27-én írt, imént megismert levelében is visszaköszön. Lippay ekkorra érezhette magát annyira szorult

⁹² Lásd pl. Archivio di Stato di Roma, Archivio Giustiniani, busta 90–96; Archivio Sforza–Cesarini, Parte I. Sovrani, busta 14.

⁹³ A Pázmány érdekében készült, fentebb már említett kérvények is Rómában készültek. A kora újkori római memorialek kérdését a fellelhető nemzetközi irodalom alapján már behatóbban tárgyaltuk. Lásd *Tusor P.: A barokk pápaság* i. m. 314. 150. jegyz. – 1644 őszén Harrach Federigo Savelli követ titkárával a császári utasítást kérvény formájában kivonatoltatta (estratto in forma di memoriale), hogy azt adja át X. Incének. A titkár a munkára három napot kért. *Die Diarien und Tagzettel* i. m. II. 690., 692. (1644. nov. 18. és 20.).

helyzetben (talán éppen megkapta a nuncius írásbeli felszólítását?), hogy aktivizálódjon. Indulata, felháborodása emlékirat-fogalmazványában erősen áttetszik.

A *Rationes, ob quas cancellarius Ungariae a residentia episcopali excusari merito debet* (Érvek, melyek alapján a kancellár méltán felmenthető a püspöki rezidencia-kötelezettség alól) címet viselő irat, ha nyilvánosságra kerül, bizonyosan hatást gyakorolt volna az egri püspök ügyében folytatott Habsburg–pápai diplomáciai tárgyalások menetére. A feltételes mód használata nem indokolatlan, ugyanis ebben a formájában vélhetően sosem került közvetlen felhasználásra. Talán nem véletlen, hogy tisztázata sem ismert. „Eszmetörténeti” jelentősége, értéke viszont messze túlmutat magának a rezidencia-ügynek a horizontján. Olyannyira, hogy a forrás publikálását, ismertetését és elemzését külön tanulmányban végeztünk el, ezért a munka pontról pontra haladó, teljes körű elemzését itt mellőzzük.⁹⁴

Kivételt csupán az első három pontjának értékelése esetében teszünk. Mondandójuk ugyanis organikusan illeszkedik abba az eszmetörténeti mikroevolúcióba, amely 1635 és 1645 között jellemezte a magyar katolicizmus és a római Szentszék kapcsolatait, és amely az évszázadokon átívelő magyar államegyházi ideológiának különleges, intenzív periódusa. Az időkeretet a Pázmány által a magyar királyi főkegyúri jog védelmében papírra vetett emlékiratok megszületése⁹⁵ és az esztergomi szék 1645-ös pápai betöltése kapcsán létrejött *modus vivendi*⁹⁶ jelöli ki. A rövid, ám intenzív időszak csúcspontját kétségkívül a 1639 őszi öszszesülő püspökkari konferencia jelentette – alább még szó lesz róla –, amelyen az „Ösegyház gyakorlatára” hivatkozva a pápai bullák nélküli püspökszentelés ideája is felmerült, ami gyakorlatilag egyet jelentett volna egy nemzeti katolikus egyház deklarálásával.⁹⁷ Ennek az évtizednek a szüleménye Melchior Inchoffer *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae* című munkája is, melynek genezise nem sokkal a Lippay-féle *Rationes* megszületése utánra, 1639 tavaszára esik, és 1641 őszére már el is készült.⁹⁸ Előszavának tanúsága szerint a kőszegi jezsuita a – veszprémi püspöki

⁹⁴ Tusor P.: „Rationes, ob quas cancellarius” i. m. 345–347., 335–344. Az irat lelőhelye: Prímási Levéltár, Archivum Saeculare, Acta radicalia, Classis X, No. 196., 33. cs., 459–462 fol.

⁹⁵ Pázmány Péter. Összegyűjtött levelei I–II. Kiad. Hanuy Ferenc. Bp. 1910–1911. I. 424., 636–639.; Frankl Vilmos: Pázmány Péter és kora I–III. Pest 1868–1872. II. 296–299.; Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkel I–III. Bp. 1901–1903. 296–297.

⁹⁶ Az egyezséget tető alá hozó Jakusith György egri püspök 1644–1645-ös római útja egyházpolitikai vonatkozásainak megírásával még adósok vagyunk. E téren még mindig Fraknói Vilmos adatai a meghatározóak, lásd Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bp. 1895. 359–363.; Magyarország összeköttetései a Szentszékkel i. m. III. 357–358., 544–545., 1214–1219. jegyz.

⁹⁷ A konferencia határozatait kiadva: Péter Tusor: Episcopalist Crisis in the Hungarian Episcopate (1639). In: Il papato e le chiese locali. Studi – The Papacy and the local Churches. Studies. Eds. Péter Tusor – Matteo Sanfilippo. (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 4.) Viterbo 2014. 147–166., 159–166.

⁹⁸ 1641. október 15-ére már rendi cenzúrája is elkészült és megkapta Muzio Vitelleschi generális, majd december közepére a Szent Palota magiszterének Imprimaturját. Melchior Inchoffer: Annales ecclesiastici regni Hungariae... I I. Romae 1644. s.f. (az előszó után). Az Österreichische Nationalbibliothekban

mege erősítése érdekében – Rómában járó Jakusith György biztatására kezdte el írni munkáját, melyet mind a Thurzó-unoka, mind Lósy primás könyvek küldésével segített, és amely végül 1644-ben, éppen Lippaynak ajánlva jelent meg.⁹⁹

E munka adta közre a fényes historiográfiai karriert befutó „Szilveszter-bullát”.¹⁰⁰ A bulla alapgondolata, hogy Szent István a magyar egyházszervezetet a koronával együtt („a királyi koronát és nevezetet, az esztergomi érsekséget és több püspökségeket”) saját kérésére magától a pápától kapta.¹⁰¹ A tézis újszerűségét, szokatlan voltát a hazai gondolkodásban mindennél jobban mutatja, hogy az udvari magyar kancellár eszmefuttatásában ennek nemhogy nyoma sincs, hanem éppen szöges ellentéte mellett érvel. Szent István ugyanis, aki „a magyar népet a hit fényére és a keresztény királyság alakjára s rendjére” vezette, e cselekedetével szakrális személyében egymaga a magyar sajátosságok legitimáló tényezője. Ő és utódai kiváltságokkal és országos törvényekkel ruházták fel az egyházi rendet, köztük azon prerogatívával, hogy a kancellár csakis a püspökök közül jelöltesék ki! E kiváltságot (is) a kancellár előadásában a pápák *tacito consensu*, majd Konstanzban maga a zsinat, azaz az egész egyház és V. Márton is bullákban megerősítette, „engedélyezte” (*bullis pontificum atque adeo totius ecclesiae concessum esse*). Mind a hallgatolagos beleegyezés, mind a bullák (hangsúlyosan) mint utólagos pápai aktusok jelennek meg az egri püspök narratívájában.

A *Rationes* első három pontjában tehát kimondva-kimondatlanul az szerepel, hogy a pápának tiszteletben kell tartania a Magyar Királyság és a magyar egyházi rend törvényeit, kiváltságait. Lippay kancellár érveiben a Szent István-i legitimációjú magyar államegyháziság radikális értelmezése, sőt tézisszerű megfogalmazása, illetve a pápai jogosultság egyértelmű, bár óvatosan körülírt kétségbevonása jelenik meg. Méghozzá gyakorlatilag egy időben a gallikanizmus újabb eszkalálódásával,

található példányt használtuk. A mű történeti jelentőségére legutóbb lásd *Szabados György*: Jezsuita „sikertörténet” (1644–1811). A magyar történettudomány konzervatív megteremtőiről. In: *Clio inter Arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*. (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes) Bp. 2014. 203–226., 207–208.

⁹⁹ *Inchoffer, M.*: *Annales ecclesiastici regni Hungariae i. m. s. f.* (Ad lectorem).

¹⁰⁰ A kutatástörténet gondos összegzését és a probléma alapos elemzését lásd *Bene Sándor*: A Szilveszter-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja. In: *Szent István és az államalapítás*. Szerk. Veszprémy László. (Nemzet és emlékezet 1.) Bp. 2002. 143–162.; *Uő*: „Hol vagy, István király?” A Szent István-hagyomány évszázadai. Bp. 2006. 89–124. A kiváló tanulmány ösztönzést és biztos alapot jelent a kérdés továbbgondolására. A kérdéstről legújabban lásd *Tóth Gergely*: *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)*. Bp. 2016. 19–26.

¹⁰¹ „Quare, gloriose fili, cuncta a nobis et sede apostolica expositulata, diadema, nomenque regium, Strigoniensem metropolim et reliquos episcopatus de Omnipotentis Dei, Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius autoritate, praemonente atque ita iubente eodem Omnipotente Deo cum apostolica et nostra benedictione concessimus, concedimus et impertimur.” *Inchoffer, M.*: *Annales ecclesiastici regni Hungariae i. m.* 256. Szövege Decsy Sámuel 18. század végi magyar fordításában: A Magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak historiája. Bécs 1792. 94–95.

és a gallikán kiváltságok minden korábbinál világosabb megfogalmazásával Franciaországban.¹⁰² Nem valószínű azonban, hogy az időbeli és tematikai párhuzam közvetlen kapcsolatot jelentene. A közös nevező sokkal inkább a Barberini-pontifikátus egyházpolitikai és kormányzati sajátosságaiban¹⁰³ lehet fel.

A fordulat. Róma visszakozik?

Francesco Barberini bíboros jegyéke (1639. január 9.)
és a Kongregáció halasztó dekrétuma (1639. március 15.)

Az eseményekben bekövetkezett fordulatról az Államtitkárságot hagyományosan felügyelő bíboros nepos, Francesco Barberini által aláírt jegyzékből értesülünk. Az iratot azonban nem a pápai diplomácia irányítására rendhagyó módon kiépített saját (*in proprio*) irodáján, hanem a Francesco Ceva államtitkár közvetlen felügyelete alatt álló részlegben készítették.¹⁰⁴ Közvetlenül tehát nem a nepos, hanem – a Rezidencia Kongregáció üléseit is látogató – Ceva, illetve főmunkatársa, Rosato Rosati fogalmazta Barberini nevében.¹⁰⁵ Az ő január 7-én papírra vetett, ám csak a következő napon, január 8-án véglegesített és sifírozott jegyzékének több információját már eddig is hasznosítottuk. Jelesül a Gonzaga követ decemberi újabb fellépéséről és arról, hogy leveleket és emlékiratot adott át a pápának, kizárólag innen tudunk.¹⁰⁶

Sőt maga a *memoriale* is ezen jegyzék regisztrum-szövegének mellékleteként maradt ránk, másolatát vagy egyik példányát¹⁰⁷ Barberini ugyanis megküldte Bécsbe Baglioninak. Mégpedig egy számunkra roppant érdekes indoklással. Tudatta a nunciussal, hogy az esztergomi érsek volt az, aki sürgette Lippay visszatérését székhelyére, és felszólítja őt: anélkül, hogy bárkinek is felfedné azt a tényt, hogy Lósy írt Rómába,

¹⁰² Vö. *Pierre Dupuy*: *Traité des droits et des libertés de l'Église gallicane, avec les preuves*. Paris 1639.

¹⁰³ *Tusor P.*: A barokk pápaság i. m. 40–54., 201–204., 229–230., 241.

¹⁰⁴ A pápai Államtitkárság működésének részletes bemutatását lásd *Tusor P.*: A barokk pápaság i. m. 166–185., különösen: 172–174. Az alapos és hasznos ismeretek a német kutatásnak köszönhetőek. E kutatás háttérdimenzióira és távlataira *Wolfgang Reinhard*: *Vom Schedario zur Datenbank, Wege mikrohistorischer Forschung, Kurie und Region: Festschrift für Brigide Schwarz zum 65. Geburtstag*, Hrsg. Brigitte Flug – Michael Matheus – Andreas Rehberg. (Geschichtliche Landeskunde 59.) Stuttgart 2005. 151–166.; *Uő.*: *Hat Papstgeschichte Zukunft? Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*. Band 97. Berlin (2017) 353–371.

¹⁰⁵ *Andreas Kraus*: *Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII. Verzeichnis der Minutanten und ihrer Minuten. Archivum Historiae Pontificiae* Band 33. Rom 1995. 117–167., 152.

¹⁰⁶ BAV Barb. Lat. vol. 7076. nr. 9.

¹⁰⁷ A hátiratára rávezetett „Con cifra a monsignor nunzio a Vienna li 7 Gennaio” feljegyzésből tudjuk, hogy a Baglioninak küldött jegyzék eredeti dátuma január 7-e volt. E kérvényeknek nincs aláírásuk, ugyanakkor előírt tartalmi és formai elemek szerint, dátum, aláírás, pecsét stb. nélkül készülnek, voltaképpen a középkori szupplikációk utódai. A jegyzék mellett szereplő irat teljesen ebben a formában készült, a szokásos hátirattal: „Alla santità di nostro signore. Per servizio di sua maestà Cesarea”. Ezért véljük eredetinek és tételezzük fel, hogy egy róla készült másolatot küldtek el Bécsbe.

közölje a prímással a követi kérvényben foglaltakat (és nyilván kérje ki véleményét). A magyar egyház fejének július 12-ei levele tehát korábban sem került el a kúriai döntéshozatal figyelmét, ám mivel egy irányba mutatott saját szándékaival, jelesül a Rezidencia Kongregáció határozataival, nem szenteltek különösebb figyelmet neki. A koncentrált Habsburg-fellépés hatására most azonban Barberini arra hatalmazta fel a nunciust, hogy adhat némi haladékat (*qualche dilazione*) Lippaynak, és közben megfontolhatja az ügyben (a követi *memorialéban*) felhozott érveket. E megfontolás része volt az egyeztetés Lósyval. A pápai követnek minderről nem titkosított jelentésben kellett beszámolnia, hogy azt a Rezidencia Kongregációval is közölhessék. A bíboros nepos röviden egy megoldási javaslatot is felvázolt: az udvari kancellári tisztet felváltva gyakorolhatná két püspök: pár hónapig Lippay, pár hónapig pedig egy másik, közelebb lakó püspök helyettes kancellári címmel (*cancelliere sostituto*), így a lelki szolgálata kevesebb kárt szenvedne, és Lippay sem lenne mindvégig akadályoztatva rezidenciakötelezettsége teljesítésében.¹⁰⁸

E szembeötlően kompromisszumos elképzelését a jegyzék fogalmazója nem saját kútfőből merítette, többek javaslatát (*alucni dicevano*) fogalmazta meg. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a Rezidencia Kongregáció tagjain kívül mások is állást foglaltak volna a kérdésben. Az államtitkársági jegyzék soraiban tehát a Kongregációban felmerült elképzelést azonosíthatunk, a testület ugyanis épp január 7-én tartott ülést. A bécsi nuncius számára megfogalmazott kongregációs utasításból kihámozható határozat röviden ismertette a tényállást: Gonzaga követ fellépését a pápánál, akinek akarata értelmében a Kongregáció felhatalmazta a nunciust, hogy engedje Lippayt az udvarban maradni, amíg az összes felmerült érvet meg tudják testületileg vizsgálni és döntést tudnak azokról hozni.¹⁰⁹

Az immár a Pápa–Államtitkárság–Rezidencia Kongregáció háromszögben zajló kuriális eljárás szabályszerűségét tovább erősítette a bő két hónap múltán, 1639. március 15-én megtartott ülés *decretuma*, amellyel a Kongregáció tagjai négy hónap távollétre adtak engedélyt Lippaynak, hogy eközben tájékozódhassanak a általa felhozott okokról (*super causis expressis*), kiváltképpen a harmadik és utolsó pontokról. Ezen az ülésen feltűnik Francesco Ceva államtitkár is, jelezve a politikai szál erősödését a döntéshozatalban.¹¹⁰ A szokásosan tömör, latin nyelvű dekrétum mellett a nunciusnak megfogalmazott olasz nyelvű utasítás több információval is szolgál. Kiderül belőle, hogy időközben a Rezidencia Kongregáció is referált a pápának a követi kérvényben foglaltakról – melyet e hivatal is továbbított Malatestának –, és a pápa ezután döntött a négy hónap haladék mellett,

¹⁰⁸ BAV Barb. Lat. vol. 7076. nr. 9.

¹⁰⁹ Róma, 1639. jan. 7. ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid. vol. 1, fol. 78v.

¹¹⁰ Róma, 1639. márc. 15. ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid. vol. 1, fol. 81v–82r.

ám közben a nunciusnak megfelelő értesüléseket (*giustificata informazione*) kell az abban foglaltakról szereznie. Utasításba adták továbbá, hogy figyelmeztesse Lippayt, hogy a vikáriusok és segítők közreműködésével¹¹¹ viselje megfelelően gondját egyházának, hogy a lelkek szolgálata ne szenvedjen hiányt.¹¹²

A nuncius 1639. június 18-ai jelentése.
A Kongregáció felmentő dekrétuma (1639. július 21.)

A mind az államtitkársági, mind pedig a kongregációs úton kellően instruált nunciusnak két hónapba került a szükséges információk beszerzése. 1639. június 18-án kelt, az Államtitkárságnak írt titkosított jelentéséhez lezáratlanul mellékelte a Rezidencia Kongregáció számára összeállított tájékoztatását is. Mivel az e hivatalhoz intézett iratok nincsenek meg,¹¹³ a Kongregációhoz írt többi nunciusi jelentéssel egyetemben ez az információ sem ismert szövegszerűen. Pedig tartalma érdekes lehetne, hiszen egyedül innen tudhatnánk meg azokat az érveket, amelyek meggyőzték a Kongregáció tagjait a július 21-ei dekrétum döntéseiről. Mint emlékszünk, Malatestának a követi *memoriale* öt pontjáról kellett tájékozódnia. Az utolsó háromra írt válaszában lényege könnyen rekonstruálható: Lippay eltávolítása esetén valós egy világi kancellár kinevezésének veszélye, ami káros az egyházi érdekekre, Lengyelországban is püspök-kancellár van (a rezidencia-bulla bécsi érvényesítése esetén ez Varsóban sem lenne mellőzhető, ami a lengyel udvarral is komoly feszültséghez vezetne, tehát ott is felmentést kellene adni...); Lippay valóban meghatározó szerepet játszott a közelmúltbeli diétán, erről a nuncius már korábbi jelentéseiben beszámolt. Számunkra igazán érdekes viszont az lenne, hogy mire jutott a nuncius az első két ponttal kapcsolatban, és hogyan értékelte azokat? Azaz: a kancellár Szent Istvántól kezdve mindig egyházi személy (kiváltképpen püspök) volt-e, illetve hogy ezt a „prerogatívát” az ország törvényei, évszázados hagyomány és hallgatólagos pápai beleegyezés legitimálja-e? A Kongregációs döntés ismeretében feltételezhető, hogy ezek az érvek nem találkozhattak ugyan lelkes ünnepléssel, de túlzott elutasítással sem, tehát „kvázi pápai elfogadásukról” beszélhetünk. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a *Sancta Synodus Tridentina* szigorú előírásai ellenében megfelelő kánonjogi érveléssel egyik pont sem szolgált – a bulla rendelkezései világosak, ezt korábban maga a nuncius is leszögezte.

¹¹¹ Lippay két fő támaszára, Cseh Jánosra és Czeglédy Albertre az egyházmegye kormányzásában lásd *Tusor Péter*: Lippay György királyi kancellár, Eger főpásztora. In: *Fejezetek az ezeréves egeri egyházmegye történetéből*. Szerk. Horváth István. (Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai 1.) Eger 2018. 47–58., 51.

¹¹² Uo.

¹¹³ Mint ahogy jórészt az anyaintézmény sem őrizte meg a bejövő iratokat. (Töredékük a Trienti Zsinat határozatai szerint, tematikusan rendezett Positiones fondban található.) *Indice dei Fondi* i. m. 37–38.

A Szentszék álláspontjának változását nyilvánvalóan a politikai érvek eredményezték. Ezekről megfelelően tájékoztatnak bennünket a pápai diplomata június 18-án papírra vetett, titkosított sorai, melyeket július 6-án desifráztak az Államtitkárságon. Mindenekelőtt a kancellár Lósyhoz fűződő viszonyának rendeződéséről számol be, ami a rezidencia-bulla végrehajtását illetően legfőbb hazai pártolójának, sőt ösztönzőjének visszakozását jelenti. Baglioni elmondása szerint a kancellár és a primás között az országgyűlés idején azért keletkezett mély meghasonlás, mert Lippay azzal vádolta meg Lósyt (még hozzá az ő jelenlétében), hogy túlságosan engedékeny a protestánsokkal szemben („azok nem félnek tőle eléggé”). A nuncius – mint írja – ezt számon is kérte Lósyn, aki ezután ellenségeként tekintett Lippayra. Utóbbira egyébiránt az udvarnál is nehezteltek némileg a protestánsokkal szembeni hajlíthatatlansága miatt. Őket tudniillik a titkos tanácsosok is csupán engedményekkel vélték megfékezhetőnek. Lósy megbékülésénél fontosabb érv, hogy a császári „miniszterek” többször is kifejtették a nunciának: III. Ferdinánd rendkívül nagy súlyt fektet arra, kiváltképp az aktuális viszonyok között, hogy maga mellett tartsa Lippayt. Megbízik benne, és mint kijelentette: tudásától és tekintélyétől nyugalmat és számottevő eredményt vár Magyarországon. Saját elmondása szerint a nuncius többször is rákérdezett a Titkos Tanács tagjainál, hogy valóban nem akadna-e a kancellári tisztségre más alkalmas személy. Mindannyiszor azt a választ kapta, hogy mind megbízhatóságában, mind pedig tudásában senki sem tudná pótolni az egri püspököt.¹¹⁴

A Kongregáció viharos gyorsasággal, július 21-ei ülésén rögtön két évre adott felmentést a bécsi udvari magyar kancellárnak rezidenciakötelezettsége alól, azzal a megszorítással, hogy évente valamennyi ideig (*aliquo temporis spatío*) tartozik székhelyén tartózkodni, és persze az ilyen felmentéseknél szokásos kitételrel: *si sanctissimo domino nostro placuerit*.¹¹⁵ VIII. Orbán hamarosan szentesítette a Kongregáció határozatát, Lippay rezidenciaügye ezzel nyugvópontonra jutott. A Kongregáció döntéseinek regisztrum-kötetében legközelebb majd 1642. február 20-án tűnik fel az ügy. Ekkor a közelgő – végül meghiúsult – országgyűlésre tekintettel kapott egy évnyi hosszabbítást, hogy védelmezhesse az egyházi érdekeket.¹¹⁶ Ez az indok kétségkívül jobban megfelelt a *Sancta Synodus Tridentina* bulla kívánalmainak, mint a kancellári hivatal. Újabb felmentésre pedig már nem volt szükség, hiszen Lippay ez

¹¹⁴ BAV Barb. Lat. vol. 7013, fol. 114^{rv}.

¹¹⁵ ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid. vol. 1, fol. 89^v.

¹¹⁶ 1642. febr. 20. ASV Congr. Concilio, Reg. Litt. Resid., vol. 1, fol. 152^{rv}. – A nemzetközi irodalom e bejegyzés alapján említi Lippay ügyét, de meglehetősen pontatlansággal annyit említi, hogy az 1638-as visszautasításokat követően végre megkapta a felmentést. *Lauro, A.*: La Curia Romana e la residenza dei vescovi. i. m. 879.

év novemberében a prímási székbe került, és kinevezett esztergomi érsekként már december folyamán új székhelyére költözött a bécsi udvarból.

A „rezidenciaügy” értékelése

A szerencsés, elsődlegesen vatikáni forrásadottságoknak köszönhetően meglehetősen részletességgel tudtuk felidézni a Róma–Bécs–Pozsony háromszögben zajló eseményeket. Ezek már eddig is számos megfigyelésre, következtetésre, elemzésre adtak lehetőséget és több tanulsággal is szolgáltak. Befejezésül ezek sorát igyekszem bővíteni.

Az ügy hatása Lippay pályájára, a kancellári hivatalra és a magyar–szentszéki kapcsolatokra

Kezdjük magával az egri püspökkel, hiszen ő a tanulmány „főszereplője”. A Rezidencia Kongregáció eljárásának vélhetően volt némi szerepe abban, hogy a nagyobb ünnepeket, Húsvétot, Pünkösdöt, Mindenszenteket és Karácsonyt egyházmegyéje jászói, ideiglenes székhelyén töltötte (ami folyamatosan rezideáló utódaihoz képest nem mondható soknak). 1640-ben például Húsvétvasárnap április 8-ára esett, főpapunkat március–április fordulóján Kassán és Jászón találjuk. 1642-ben Pünkösd május 29-én volt, június 9-én Jászóról írt levele marad ránk. 1641 augusztusában Regensburgban arra készült, hogy október végén ismét hívei között legyen. Sőt, 1638. július–augusztusban Szatmárig bejárta egyházmegyéjét. Hozzá kell azonban fűzni, hogy itt és ekkor az elsődleges cél I. Rákóczi György esetleges támadó szándékának kipuhatolása és a szükséges ellenintézkedések megtétele volt.¹¹⁷

A római Kúria különleges figyelmének tudható be az is, hogy a magyar hierarchia terjedelmében, forrásértékében a korábbiakat¹¹⁸ messze meghaladó *ad limina* (vagy akként értékelhető) jelentését ő készítette el 1641–1642 fordulóján. A Rezidencia Kongregáció eljárása segít megérteni: a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ban az 1620-as években elsőrendű római jezsuita nevelést kapott főpapot lelkiismeretén és állapotbeli kötelességén túl milyen egyházfegyelmi motivációk segítettek abban, hogy rövid, pár éves püspöksége váljon az egyházmegye tridentianus átprogramozásának kiindulópontjává. Annak a programnak ugyanis, amely a kora újkori katolicizmus megerősödését eredményezte Felső-Magyarországon, és amelyet olyan

¹¹⁷ Ezen ott tartózkodások adataira, és Lippay egri lelkipásztori attitűdjére lásd *Tusor P.*: Lippay György, Eger főpásztora i. m. 51–52.

¹¹⁸ *Ványó Tihamér*: Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850. Pannonhalma 1933.; A Pázmány-féle jelentéseket lásd Pázmány Péter. Összegyűjtött levelei i. m. I. és II. függelékeiben.

állomások fémjeleznek, mint a Kisdy Benedek-, illetve Pálffy Tamás-féle kassai szeminárium és jezsuita akadémiaalapítás, vagy az eddig leginkább Jakusith György nevéhez kötött rutén unió, Lippay a tervszerű kigondolója és papírra vetője.¹¹⁹

A kánonjogi helyzetet egész különlegessé tette, hogy – mint már többször előkerült – Lippayt a veszprémi püspökségre szentelték fel. Kánoni kivizsgálási perét Egerre 1637. december 10-én ugyan elkezdte, és ezzel a szükséges pápai megerősítési eljárást is megindította, így mondhatni „levédte magát”, egri bullái római megszerzésének intézgetésével nem nagyon igyekezett.¹²⁰ Mindvégig előre, Esztergom felé tekintett. Eljárásával a magyar epizkopátus különleges hagyományát követte, aminek fő indoka a bullákért fizetendő annáta és illetékek kiküszöbölése volt, és abba az átfogó törekvésbe illeszkedett, miszerint a magyar klérus inkább maga várt segítséget az Apostoli Szentszéktől a protestánsok és oszmánok elleni küzdelemhez, mintsem ő támogassa a gazdag római központot.¹²¹ E „levédés” magyaráza, hogy Draskovichcsal ellentétben, aki már 1635-ben váci felszentelt püspökként Győr főpásztora lett, az 1637-ben kinevezett Lippaynak nem hánytorgatták fel komolyabban bullái hiányát. Érdekes, hogy e szemrehányásnak később sem találjuk különösebb nyomát, noha 1639 tavaszán erősen ráirányult a kúria figyelme, hiszen a Veszprémben utódául kinevezett Jakusith György éppen emiatt tért haza eredménytelenül, pápai bullái nélkül Rómából, mert előde kánoni köteleke még nem volt feloldva. Bár a Kúria részéről már régóta (és még sokáig) kifogásolták, hogy a magyar püspökök választott püspököknek nevezzék magukat, és a királyi kinevezés elfogadása után átvegyék új egyházmegyéjük kormányzását *in temporalibus et spiritualibus*, – maga Baglioni is hevesen kikel ez ellen 1638 augusztusában –,¹²² Lippay rezidenciaügye mégis azt mutatja: Róma e téren valójában elfogadta a *fait accomplie*-t, sőt a székhelyen tartózkodási kötelezettséget egy, a pápai bulláit még nem szerző, tehát új helyén kánonilag voltaképpen még nem kötelezett püspökkel szemben kívánták érvényesíteni. Ugyanakkor nem tudunk róla, hogy a kiújuló viták, a meg-megmutatkozó elvi szigor ellenére a Szentszék a rezideálás kapcsán bármikor olyan szankciókat helyezett volna kilátásba, mint ebben az esetben.¹²³

¹¹⁹ *Tusor Péter*: Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce). Levéltári Közlemények 73. (2002) 1–2. sz. 200–242.; *Uő*: A katolikus felekezetszerveződés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján. Mezőváros, reformáció, irodalom. Szerk. Szabó András. (Historia litteraria 18.) Bp. 2005. 113–137.

¹²⁰ Jelzete: ASV Archivio della Nunziatura in Vienna, Processi Canonici, nr. 57.

¹²¹ Erre lásd a régebbi irodalommal *Tusor Péter*: A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században. Problémák és fordulópontok. Századok 136. (2002) 527–545.

¹²² A probléma a magyar–szentszéki kapcsolatok örökzöldje. Vö. *Fraknoi V*: A magyar királyi kegyúri jog i. m.; Magyarország összeköttetései a Szentszékkal i. m. III. passim. Továbbá Malatesta Baglioni jelentése. 1638. aug. 3. BAV. Barb. Lat. 7008. fol. 14rv.

¹²³ Igazán komoly lépésekről az 1620-as évekből sem tudunk, amikor a missziószervezés kapcsán először került komolyabban napirendre a kérdés Rómában. Lásd Carlo Caraffa jelentése. Sopron, 1622.

A kánonilag (káptalanok által) választott püspökök egyébként más országokban is fungálni kezdtek. Igaz, rendszerint halálozás volt az üresedés oka, és nem át-helyezés, ami kevesebb problémát okozott, a kora újkorban már csak kevés, főként birodalmi példát ismerünk.¹²⁴ A magyar püspökök pedig némi egyházjogi támaszt is találtak az egyházkormányzat pápai bullák nélküli átvételére azzal érvelve, hogy egyházmegyéjük viszonylag távol fekszik az Örök Várostól, ami haladékra jogosítja fel őket. Sőt, a bullák ügyében az annáta- és különféle illetékfizetésekhez mereven ragaszkodni kezdő Kúriának számolnia kellett a magyar hierarchia és a bécsi udvar 1639 őszi támadásba torkolló elégedetlenségével, hiszen a hazai püspököknek akkor is számos nehézséggel kellett megküzdeniük az egyre terebélyesedő római bürokráciának köszönhetően, ha kifejezetten szorgalmazták bulláik megszerzését.¹²⁵

A kuriális eljárás eredményességét mutatja továbbá, hogy az elkövetkezőkben nem találunk egri püspököt a kancellári hivatalban, noha a Bocskai-háború után ténylegesen csak Pyber János 1631-es kinevezésével helyreállított egri egyházmegye mind kiterjedésében, mint szaporodó intézményeiben és gyarapodó jövedelmeiben Esztergom után a legjelentősebbnek számított. Ez nem véletlen. 1669-ben Pálffy Tamás kancellári kinevezésével párhuzamosan lemondott és – jászói prépostságát megtartva – átment Nyitrára.¹²⁶ Az eset egyúttal a kancellárság jelentőségének töretlen voltát mutatja, kiváltképpen Pálffy meglehetősen anyagiasságának ismeretében. Az a logikus megoldás, hogy a kancellár címzetes felszentelt püspök legyen,¹²⁷ 1690–1695 és 1696–1705 között valósult meg, Jaklin Balázs és Mattyasovszky László személyében, akik a magyar királyok által adományozott egyetlen – ám épp ekkortájt Belgráddal bővülő – *titulus consecrabilis*, a tinini birtokosai voltak. A gyakorlat nem vált maradandóvá. 1706–1723 között már első ízben világi személyt, Illésházy Miklós találunk a kancellári tisztnben. Kinevezése egy 1608-tól húzódó folyamat eredménye, aminek az 1638–1639-es, itt rekonstruált eseménysorozat is fontos, ám éppen a világi kancellár ellen ható fejezete.¹²⁸

júl. 23. Kiadva: *Molnár Antal*: Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1622. évi soproni országgyűlésen. Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. Szerk. Dominkovits Péter – Katona Csaba. (Annales Archivi Sopronensis 1.) Sopron–Bp. 2014. 125–228., 217–211.

¹²⁴ A káptalani választásokra lásd *Gerhard Hartmann*: Der Bischof: seine Wahl und Ernennung. Geschichte und Aktualität. (Grazer Beiträge zur Theologiegeschichte und Kirchlichen Zeitgeschichte 5.) Graz–Köln–Wien 1990. 13–25.

¹²⁵ Vö. *Tusor P.*: 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia i. m. 431–457.; *Uő.*: A magyar egyházi elit és Róma i. m. 181–201.

¹²⁶ *Sugár István*: Az egri püspökök története. (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1.) Eger 1984. 338–339.

¹²⁷ Vö. a prágai nunciatura fentebb idézett század eleji emlékiratát.

¹²⁸ Az adatokat lásd *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai 1526–1848. Az udvari méltóságok archontológiája. Bp. 1988. 96–100. A történelmi inga Erdődy László nyitrai és Esterházy Imre, valamint Acsády Ádám veszprémi püspökök személyében átmenetileg még visszalengett 1725–1732

Első pillantásra úgy tűnik, hogy a Francesco Barberini bíboros 1639. január 7–8-ai jegyzékében említett *cancellarius substituuus* intézménye is megvalósult. Az általa javasolt alternatív tisztviselésnek azonban nem volt realitása, már adminisztratív szempontból sem. A tény, hogy hosszabb, 1-2 hónapos távollétei alatt Draskovich helyettesítette Lippayt, korábban is előfordult,¹²⁹ és nemcsak kettejük esetében. A kora újkori magyar archontológiai irodalom 1526-tól számontartja a királyi vice- avagy prokancellárokat.¹³⁰ Ők azonban csak alkalmi helyettesek voltak a kancellár betegsége, különféle ügyekben való távolléte idején. Láthattuk, maga Lippay is így került az udvarba 1635 tavaszán.

Ha a végeredményt nézzük, maga az egri püspök sem sorolható a vesztesek közé. Egyfelől: rövid idő alatt is emlékezetesen beírta nevét csupán átmeneti karrierállomásnak szánt egyházmegyéje történetébe. Rutén uniós kezdeménye már mélyen recipiálódott az újabb szakirodalomban,¹³¹ és ugyanez várható szemínáriumalapító és konfesszionalizációs programalkotó tevékenysége esetében is. A Kúria kiemelt figyelme e téren jelentős ösztönző mozzanat. A távlatiak mellett pedig az aktuális előnyök sem elhanyagolhatóak. Lippay nemcsak talpon maradt és megtarthatta hivatalát, hanem megerősödve került ki a küzdelmekből. A tény, hogy III. Ferdinándtól kezdve a vezető titkos tanácsosokon és birodalmi alkancellár kollégáján keresztül a római császári követig bezárólag mindenkit fel tudott sorakoztatni maga mellé, az nemcsak kiterjedt és megbízható „kapcsolati hálójának” meglétét, hanem azok mély udvari beágyazódottságát is mutatja. A dinasztia bizalma nemcsak személyes kvalitásainak, érdemeinek szólt, hanem a pázmányi örökségnek is. Annak a szerepnek, amelyet Lippay a bíboros szellemi örököseként és hosszabb távon kijelölt utódként nemcsak Bécsben, hanem Magyarországon, kormányzati és politikai szinten egyaránt képviselt.

Paradox módon Lippay épp a pázmányi örökség antikurialista részétől tudott megszabadulni (legalábbis politikai értelemben) a pápai nunciussal folytatott sűrű tárgyalási során, melyeken bőven adódhatott alkalma a Szentszék iránti tiszteletének és a Barberini-ház felé mutatott lojalitásának hangoztatására. Baglioni véleményének megváltozása róla már 1639. június 18-ai, fentebb ismertetett jelentéséből kiviláglik. Sőt, 1639. július 30-ai és augusztus 6-ai *chiffre*iben a kancellár – akivel a nuncius folyamatosan egyeztetett –, annak garantálójaként jelenik

között, utánuk azonban a világi kancellárok sora egészen 1848-ig, illetve 1867-ig folyamatos. Vö. még *Fazekas I.: A Magyar (Udvari) Kancellária* i. m.

¹²⁹ Például éppen 1638 augusztusában. Draskovich István levele? Rákóczi Györgyhöz. Prága, 1638. aug. 4. Archivelor Nationale Romania, Directia Judeteana Cluj, Collectia pers. Mike (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, Mike-gyűjtemény), nr. 66.

¹³⁰ *Fallenbüchl Z.: Magyarország főméltóságai* i. m. 101–102.

¹³¹ *Véghseő Tamás: „...mint igaz egyházi ember...”* A történelmi Munkácsi Egyházmegye görögkatolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése. (Collectanea Athanasiana I/4.) Nyiregyháza 2011.

meg, hogy sosem fogja megengedni az Apostoli Szék tekintélyét sértő határozat elfogadását a magyar püspökök szeptemberre tervezett ülésén, a püspöki megerősítések és a királyi főkegyúri jog körüli problémák tárgyalása során.¹³²

Rómában a jelek szerint a továbbiakban leköteleztként tekintettek az egri püspökre a rezidencia-kedvezmény megadása miatt. Az 1639 októberében 1643-ig a Baglioni helyére lépő Gaspare Matteinek¹³³ az általa következetesen *monsignor grandcancelliere d'Ungaria*-ként emlegetett Lippay szinte fő udvari bizalmasa, aki nélkül magyar ügyekben már-már mozdulni sem tud, amikor az éppen a székhelyén tartózkodik.¹³⁴ A pápai diplomácia ugyanakkor még egri püspöksége utolsó évében is figyelemmel követte rezideálását.¹³⁵ Kuriális megítélésének változását a kancellár igyekezett udvarbeli helyzetének megerősítésére felhasználni. Gaspare Mattei nuncius 1640. július 24-ei jelentése arról tudósít, hogy a kancellár – vélhetően nem minden érdek nélkül – azzal kereste meg, hogy az „Apostoli Szék javára válna, ha a Titkos Tanácsnak egyházi tagja is lenne”.¹³⁶ Az üléseket azonban primási kinevezéséig csak kancellári hivatalából kifolyólag, alkalmilag és tisztviselőként látogathatta, a döntésekre nem lett közvetlen befolyása. Lippay politikailag rugalmasabbá váló attitűdje mindazonáltal nem jelentette azt, hogy felfogása királyi főkegyúri eredetéről jottányit is megváltozott volna a későbbiekben.

A vesztesek: Esterházy, Lósy, Draskovich

A rezidenciaügy nyilvánvaló vesztesei Draskovich György és Esterházy Miklós. A győri püspök nem tudott beülni az általa már 1635-ben is hón áhított kancellárságba,¹³⁷ a nádor pedig nemhogy nem tudta kibillenteni hivatalából Lippayt, hanem kénytelen volt eltérni megerősödését, és majd asszisztálni primási kinevezéséhez.¹³⁸ A legfőbb

¹³² A jelentések közlését lásd *Tusor P.: A magyar egyházi elit és Róma* i. m. 196., 929. és 930. jegyz. A konferenciára lásd Uo., és *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia* i. m. 452–453. A határozatok kiadva: *Tusor P.: Episcopalist Crisis in the Hungarian Episcopate* i. m. 159–166.

¹³³ Gaspare Mattei jelentése megbízólevele átadásáról, 1639. okt. 15. *ASV Germania*, vol. 135, 57v–60v. Elődje, Malatesta Baglioni 1639. november 4-én hagyta el a császári udvart. *Die Diarien und Tagzettel* i. m. II. 422.

¹³⁴ Lásd például Gaspare Mattei titkosított jelentései, 1640. jan. 28. és márc. 20. *ASV Germania*, vol. 135, fol. 112r–113v és 138rv. Matteit 1640. október 30-án szentelte püspökké Harrach bíboros, az egyik társszentelő Lippay volt, aki azonban betegsége miatt nem vett részt az eseményt követő fogadáson. *Die Diarien und Tagzettel* i. m. II. 420.

¹³⁵ „Non mancarò ricordare al vescovo d'Agria, quando otenga la licenza di stare a Vienna d'andar di quando in quando alla chiesa come ho fatto per lo passato.” Gaspare Mattei Malatesta Barberinihez. Bécs, 1642. márc. 1. *BAV Barb. Lat.*, vol. 7023. fol. 62r.

¹³⁶ *BAV Barb. Lat.* vol. 7040. fol. 31v.

¹³⁷ *Payr S.: Draskovich György* i. m. 83–85., 89–90.; *Szabady B.: Draskovich György püspök* i. m. 41–43.; *Kádár Zs.: A soproni jezsuita kollégium kezdetei* i. m. 394–395.

¹³⁸ *CST I/1.* nr. 123.

vesztes azonban Lósy Imre primás volt, aki hiába foglalta el Pázmány székét, a magyar hierarchiának és az egyházi rendnek nem tudott bíboros elődjéhez foghatóan egyszemélyi vezetőjévé válni. Pedig erre komoly lépéseket tett, a rezidenciaügy az ő szemszögéből e lépések közé sorolható. Törekvése, hogy Lippayt saját emberére cserélje, érthető. Tulajdonképpen helyettesítőjeként az udvari kancellár *per definitionem* a primás bizalmi embere, erre például mind Pázmány, mind később Lippay nagyon ügyelt. Utóbbi viszonyának megromlása az 1650-es évek végén Szelepchényvel nemcsak a primási befolyást csökkentette jelentősen, hanem a magyar érdekek udvari képviselését is.¹³⁹

Úgy tűnik, addig – 1628-as rövid prágai alkancellárságát leszámítva¹⁴⁰ – az esztergomi vikáriusi teendőkből, majd 1633-tól az egri egyházmegye kormányzásában elmerülő Lósy primátusa elején nem csekély diplomáciai és politikai talentumról tett tanulságot. Hivatalba lépésekor igyekezett személyét a magyar–szentszéki kapcsolatok javulásának garanciájaként beállítani a pápai udvarban, és a szentszéki diplomácia ekként is tekintett személyére. Az itáliai klientúrát is megszegyenítő levelekkel árasztotta el VIII. Orbánt és Francesco Barberinit. Bulláinak megszerzését Esztergomra nagy odafigyeléssel, sikeresen és gyorsan el tudta intézni.¹⁴¹

A magyar hierarchia fejeként a primás ugyanakkor egyre kevésbé volt képes magát kivonni a magyar királyi főkegyúri jog mértékét illetően a Habsburgok és Barberinik között tetőfokára hágó feszültség alól, amelyben az ország számos egyházmegyéje és több püspöktársa is érintett volt.¹⁴² Lósy taktikus vénáját mutatja, hogy palliumának a pozsonyi Szent Márton-dómban 1638. február 2-án lezajlott ünnepélyes átadása alkalmával arra hivatkozva, hogy ne tartsák fel túlságosan a személyesen megjelenő III. Ferdinándot, nem akarta pápai kinevező bulláit felolvasatni. Nyilvánvalóan attól tartott, ez árnyat vetne a királyi főkegyúri jogra, jelesül arra az igényre (sőt látszatra és gyakorlatra), miszerint a magyar egyház tényleges feje a király. Baglioni azonban ragaszkodott ehhez.¹⁴³ Sőt, Lósynak kellett összehívnia a problémák rendezésére hivatott püspöki konferenciát is 1639 szeptemberében, melynek határozataiban a trienti reform episkopalista értelmezésének korai és eklatáns mozzanata ragadható meg. Miután Róma támogatását nem tudhatta a háta mögött, a primás 1639 őszén kiegyezett Lippayval, elfogadta, hogy a *status ecclesiasticus* nem

¹³⁹ CST II/ XLIII.

¹⁴⁰ MNL OL MKL A 35 Conc. exp. nr. 35/1628.; Pázmány Péter. Összegyűjtött levelei. i. m. I. 682–683., nr. 458 (és 706–707. nr. 472).

¹⁴¹ Miként erről már korábban is szó esett. Lásd 73. jegyz. forrásai.

¹⁴² *Tusor P.*: Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia i. m. 431–457.; *Uő.*: A magyar egyházi elit és Róma i. m. 181–201.; *Uő.*: Episcopalist Crisis in the Hungarian Episcopate i. m. 147–166.

¹⁴³ A nuncius titkosított jelentése, 1638. febr. 5. BAV Barb. Lat., vol. 7006. fol. 14rv. – A bullák felolvasása az uralkodó jelenlétében máskor is kényes pont volt. Philipp Friedrich von Breuner bécsi püspök beiktatásakor az előtt tették ezt meg, hogy III. Ferdinánd megérkezett volna az eseményre. Die Diarien und Tagzettel i. m. II. 436. (1639. dec. 26.).

képes egyedül irányítani, politikai vonatkozásban a kancellár megkerülhetetlen, szuverén tényező. Viszonyukat a Lósy életéből hátralévő pár évben – a barokk kor titkos intrikáinak világában paradox módon egyáltalán nem meglepően – a korábbi szembenállást követően kooperáció és munkamegosztás jellemezte.¹⁴⁴

A rezidenciaügy a Habsburg–Barberini kapcsolatok koordinátaín

Lippay mellett egyaránt a rezidenciaügy nyertesei közé sorolhatjuk mind a pápai, mind a császári udvart. Azt azonban nem könnyű eldönteni, hogy ténylegesen melyikük profitált többet belőle.

A látszat szerint Róma Habsburg-politikai nyomásgyakorlása vereséget szenvedett és meghátrálásra kényszerült egy VIII. Orbán számára különösen fontos, egyházi, erősen lelkipásztori vetületű ügyben. A *Sancta Synodus Tridentina* publikálásakor a kuriális érdekek mentén lehetett megfigyelni a vallási és politikai célok interferenciáját. Ez most szemlátomást a visszájára fordult. Egy, a trienti program szempontjából kulcsfontosságú, mindvégig mintaszerű kánoni szabályszerűséggel az illetékes kuriális szakhatóság, a Rezidencia Kongregáció előtt tárgyalt kérdésben egy katolikus nagyhatalom politikai nyomására visszakozni volt kénytelen. A politikai jelleget mutatja, hogy döntéshozatal a sokáig kérlelhetetlen Kongregációtól mindinkább az Államtitkárságra került át. A vereség mértékét pedig fokozni látszik, hogy Barberini bíboros nepos kompromisszumos, egy alternatív munkamegosztásban dolgozó *cancellarius substitutus*ra vonatkozó javaslatát sem fogadták el.¹⁴⁵

Bécs, ha nyíltan nem is deklarálta, teljes joggal belügyeibe, kormányzati rendszerébe történő beavatkozásként tekinthetett az esetre, amennyiben egy másik állam III. Ferdinándhoz akkreditált követe útján kívánta eltávolítani egyik vezető funkcionáriusát, számottevő zavart okozva ezzel hát-, illetve oszmán viszonylatban frontországá igazgatásában. A legmagasabb szinten mutatott kiállást Lippay mellett – a kancellár említett érdekérvényesítési potenciálján túl – ez magyarázza. E megközelítésben a rezidencia-bulla magyarországi végrehajtásának megakadályozása a szekularizáció útjára lépő preabszolútizmus és a pápaság egyik korai mérkőzése, egyik első jele annak a jozefinizmusban kicsúcsosodó tendenciának, melynek fő szimptomái a *placetum regium* módszeres alkalmazása és a Habsburg-országok katolikus egyházszervezetének mind hermetikussabb elszigetelése a Szentszéktől.¹⁴⁶

¹⁴⁴ *Tusor P.*: Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia i. m. 431–457.; *Uő.*: A magyar egyházi elit és Róma i. m. 181–201.; *Uő.*: *Episcopal Crisis in the Hungarian Episcopate* i. m. 147–166.

¹⁴⁵ Lásd a 106–108. jegyzetknél már ismertetett, január 8-ai jegyzékét. BAV Barb. Lat., vol. 7076. nr. 9.

¹⁴⁶ A jozefinizmus egyházpolitikájára legújabban lásd *Rudolf Pranzl*: *Das Verhältnis von Staat und Kirche/Religion im theresianisch-josephinischen Zeitalter*. In: *Josephinismus als Aufklärer Absolutismus*. Hrsg. Helmut Reinalter. Wien–Köln–Weimar 2008. 17–52.

Ha kevésbé távlatosan gondolkodunk, és az esetet a korabeli európai viszonyok közé illesztve a Habsburg–Barberini relációk koordinátáira helyezve próbáljuk értelmezni és értékelni, jóval árnyaltabb képet kapunk. A bécsi és a római udvar kapcsolatai tulajdonképpen Pázmány 1632. évi követjárásától kezdve mind meredekebb lejtőre kerültek. A spanyolokéhoz hasonló,¹⁴⁷ egyre gyakoribb, egyházi természetű jogvitákon túl az 1635-től hivatalos hadviselő fél Franciaország melletti, semlegességbe burkolt szentszéki elköteleződés és Itália szabadságának erősödő eszméje,¹⁴⁸ az állandósuló diplomáciai konfliktusok amiatt, hogy a császár egyre halogatta a pápai világi nepos, Taddeo Barberini elismerését Róma prefektusaként,¹⁴⁹ vagy a prágai *Carolina* egyetem problémája¹⁵⁰ stb. képezték a fő törésvonalakat. 1638-ban Johann Anton von Eggenberg túlságosan fényesre és fenyegetőre sikerült rendkívüli követsége alkalmával a feszültség elemi erővel tört elő a diplomáciai formaságok udvarias felszíne alól. Eggenberg a hagyományos középkori *legatio oebdientiae* folytatásaként az új császár, III. Ferdinánd „alázatát” jött kimutatni az egyházfő iránt, és mint a korszakban minden Habsburg követ, politikája megváltoztatására és számottevő segély adására igyekezett rávenni VIII. Orbánt. A mind a pápai tekintélyt, mind az Egyházi Állam szuverenitását sértő, nagyszámú fegyverrel és elképesztő pompával kísért követséget zajos botrányba torkolló makacs protokollviták kísérték, és tökéletes eredménytelenséggel zárult.¹⁵¹ Ilyen előzmények után Lippay esete szinte kapóra jött Rómának, hogy egy számára tulajdonképpen politikai szempontból teljességgel súlytalan ügyben mindenben kedvére tegyen a diplomáciai eszközök széles arzenálját felvonultató és a kérdésből presztízsüggyet csináló bécsi udvarnak. E megközelítésben az egri püspöknek adott felmentés a pápai gesztuspolitizálás eszközének tekinthető, ami egyben magyarázatát is adja annak, hogy miért változott meg oly hirtelen és radikálisan 1638–1639 fordulóján – épp az Eggenberg-féle követség

¹⁴⁷ Ezek ismertetése: *Quintín Aldea*: Iglesia y estado en la España del siglo XVII. (Ideario político-ecclesiástico) Santander 1961. 11–54., 112–206. Vö. *Tisor P.*: A barokk pápaság i. m. 228–230. – Külön összehasonlító elemzést érdemelne a spanyol és a magyar királyi címzetes püspöki kinevezések problematikája.

¹⁴⁸ *Silvano Giordano*: Urbano VIII, la Casa d’Austria e la libertà d’Italia. In: *Papato e Impero* i. m. 63–82.

¹⁴⁹ Az Urbino 1631-es bekebelezésével a Della Roveréktől örökölt és azon nyomban a pápa világi neposának, Taddeo Barberininek adományozott címmel kapcsolatos problémák legújabb feldolgozása: *Rotraud Becker*: Das Präzedenzrecht des Praefectus Urbis. Ein Konfliktthema der Zeit Kaiser Ferdinands II. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 97. (2017) 175–236.; *Ulrich Köchli*: Urban VIII. und die Barberini. (Pápste und Papsttum 46.) Stuttgart 2017. 137–140., 293–304.

¹⁵⁰ *Katrin Keller*: Il pontificato di Urbano VIII visto da Praga. L’attività del cardinale Ernst Adalbert von Harrach. In: *Papato e Impero* i. m. 83–104., 93–103.

¹⁵¹ *Becker, R.*: Das Präzedenzrecht des Praefectus Urbis i. m. 203., 214–215. (a követség egyik fő konfliktusát épp a prefektúra kérdése okozta), valamint a részletes eseménytörténetet lásd *Die Diarier und Tagzettel* i. m. II. 218., 249., 335., 343., 346., 348., 354., 365., 371., 374.

körüli bonyodalmak lecsengésével párhuzamosan¹⁵² – a Szentszék álláspontja az egri püspök addig meglehetősen doktriner módon, a hatályos kánonjogi előírások szellemében kezelt rezideálásának megítélésében.

Az álláspontváltozás precedenssé is emelkedett. A Kúria következetességének bizonyítékként értékelhetjük, hogy a – magyar kollégája által reflektorfénybe állított – Peter Gembicki przemysli püspök, lengyel királyi kancellár is köteles volt kérni diszpenzációját, amit meg is kapott.¹⁵³

Összegzés

Befejezésül pontokba szedjük írásunk fontosabb eredményeit. Azon vizsgálato-két, melyek egy újabb eseménysor és ennek nyomán újabb szempontrendszer mentén vezettek közelebb az 1630–1640-es évek szentszéki–magyar kapcsolatainak alaposabb megismeréséhez.

1. A munka kettős jelleggel bír. Tekinthető a kora újkori magyar–szentszéki kapcsolatok feldolgozása újabb, intézménytörténeti jellegű fejezetének. Ugyanis az egyik pápai dikasztérium magyar vonatkozásait tárgyalja, még ha ez a hatóság a kisebbek közé sorolható, és a magyar vonatkozásuk csupán egyetlen ügyre korlátozódott is. Miközben megismerkedhettünk a Rezidencia Kongregáció alapításával, működésével, sajátosságaival, és a pápai–magyar viszonyrendszernek egyik újabb kulcsproblémáját, konfliktusforrását rekonstruálhattuk.¹⁵⁴

2. A rezidenciaügyben vallás és politika interferenciája nagyon összetetten, több rétegben mutatható ki. Az a primér szintű kapcsolat, amely a kongregáció alapítása előzményéül szolgáló rezidenciabulla és Pázmány Rómától történő távoltartása között megfigyelhető – itt nem jelentkezik. A Kúriának kezdettől fogva kifejezetten valláspolitikai érdeke volt, hogy Lippayt a bécsi udvarban tartsa, ezt azonban elfedték előtte doktriner lelkipásztori célkitűzések. Ezeket csak egyéb, járulékos politikai szempontok voltak képesek megingatni a sűrűsödő tárgyalások során, leginkább az egyéb viszonylatban is feszültté váló Habsburg–pápai kapcsolatok javításának szándéka és az egri püspök-kancellár Szentszék iránti lojalitásának biztosítása.

3. A pápai és Habsburg diplomáciai forrásokon keresztül vált megismerhetővé a magyar (egyházi és világi) rendi dualizmus világa, belső megosztottsága,

¹⁵² Uo. II. 379. 380. (1638. dec. 11-ei és 14-ei bejegyzések).

¹⁵³ 1640. június 14-én, hat hónapra kapott felmentést, „si tamdiu esset in officio Cancellieratus”. *Lauro, A.*: La Curia Romana e la residenza dei vescovi. i. m. 879. Azonosítása: HC IV 288.

¹⁵⁴ A korábban feltártakat lásd *Tusor P.*: A magyar egyházi elit és Róma i. m. A legközelebbi a hasonlóság a jóval jelentősebb Ritus Kongregáció feldolgozásával, ahogy az intézménytörténeti megközelítés szintén párosul egy jelentősebb és tanulságos üggyel, a Szent Margit-féle kanonizációval. *Uő.*: A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus megújulás korában. A kongregáció megalapításától 1689-ig. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum 11. (1999) 1–2. sz. 33–64.

erővonalai, az a világ, amelybe eddig igazán hitelesen csak Hajnal István és Szabady Béla írásain keresztül nyertünk korlátozott betekintést.¹⁵⁵

4. Minden korábbinál karakteresebben és végletebben tárulnak fel a magyar hierarchia államegyházi gondolkodásának jellemzői. Ennek valódi mélységére érdemi adatként eddig az 1639. szeptemberi konferencia anyaga szolgált, ahogy a magyar püspökök álláspontja szerint a pápának az érvényes püspökszenteléshez adandó megerősítési joga hazai vonatkozásban valójában a magyar királyoknak az Apostoli Szék irányában mutatott különös tiszteletén alapul.¹⁵⁶

GYÖRGY LIPPAY BEFORE THE ROMAN CONGREGATION OF RESIDENCE (1638–1642)

by Péter Tusor

SUMMARY

Using a complex set of viewpoints and several layers of analysis (based on political, institutional and ideological history), the paper explores the relations between Hungary and the Holy See in the 1630s and 1640s. This time can in fact be regarded as a new chapter in the history of the relations between Hungary and the Holy See, for it was based on Hungarian-related issues associated with one of the papal dicasteries, even if the latter was only among the lesser ones, and the Hungarian connections were confined to a single affair. While being familiarized with the establishment, functioning, and features of the Congregation of Residence, another key problem and source of conflict in the Hungaro-Roman relationship is reconstructed. This can briefly be summarized as follows: Late in 1638, and early in 1639, pope Urban VIII (1623–1644) wanted to order György Lippay, Bishop of Eger (1637–1642), Hungarian court chancellor (1635–1642), and an influential administrator of Hungarian affairs, to take up residence within his see of Eger. This goal of the Holy See was supported by several members of the Hungarian high clergy as well. As a result of the complex efforts by Habsburg diplomacy, however, Rome finally opted for compromise. An examination of papal and Habsburg sources reveals the world of Hungarian feudal politics in terms of their internal divisions and power structure; a world which has hitherto remained fairly unexplored.

¹⁵⁵ *Hajnal I.*: Esterházy Miklós i. m.; *Szabady B.*: Draskovich György püspök i. m. – A rendi dualizmus működésére lásd *Benda Kálmán – Péter Katalin*: Az országgyűlések a kora újkori Magyarországon. (Előadások a Történettudományi Intézetben 6.) Bp. 1987.; *Szijártó M. István*: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Keszthely 2010., különösen: 29., 42. Legújabbán *Forgó András*: Egyház, rendiség, politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein. Bp. 2017., valamint *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.) Bp. 1946. passim.

¹⁵⁶ *Tusor P.*: Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia i. m. 440.

A tanulmány az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban, az ELKH Támogatott Kutatóhelyek Irodája és a Magyarságtudományi Intézet támogatásával készült.